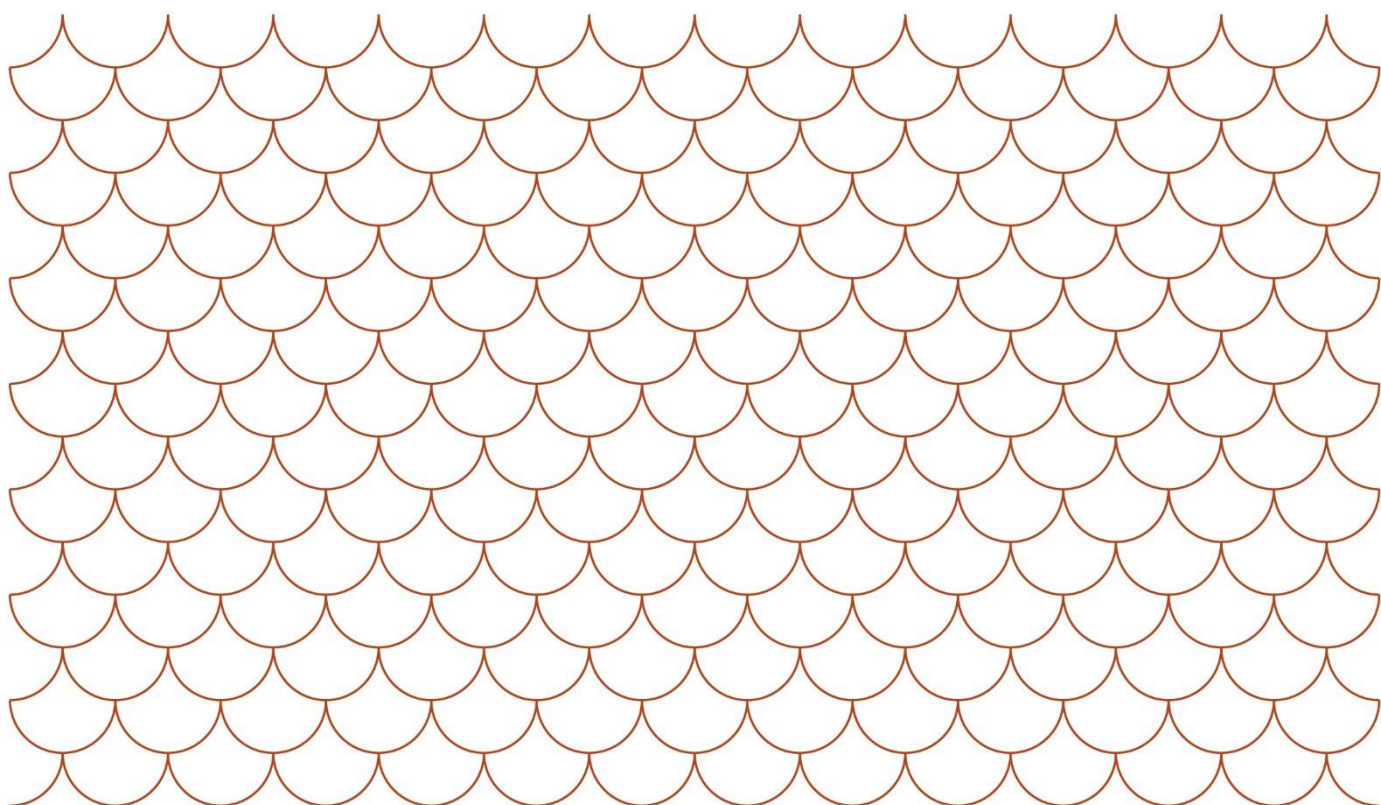

Undervisning inom kombinationsutbildningar

Redovisning av uppdrag inom Skolverkets projekt
Kombinationsutbildning sfi

Karin Sandwall

Denna publikation uttrycker inte nödvändigtvis Skolverkets ställningstagande. Författare svarar självständigt för innehållet och anges vid referens till publikationen.

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

Dokumentdatum: 2022-06-20

Diarienummer: 2021:71

Skolverket, Stockholm 2022

Förord

Denna rapport har tagits fram som en del av det nationella projektet Kombinationsutbildning sfi som pågår till 2023. Projektet, som ägs av Skolverket och finansieras av Europeiska socialfonden, kartlägger nuläget och sammanställer lärdomar om kombinationsutbildningar.

Rapporten fokuserar på huvudsakliga förutsättningar för undervisningen inom kombinationsutbildningar främst med sfi och är framtagen och författad av Karin Sandwall, Nationellt centrum för svenska som andraspråk (NC), Stockholms universitet. Författaren svarar självständigt för de resonemang och slutsatser som framförs i rapporten.

Stockholm, juni 2022

Helen Myslek
Enhetschef

Michaela Blume
Undervisningsråd

Innehåll

1. Undervisning inom kombinationsutbildningar	6
2. Genomförande	6
2.1 Urval	6
2.2 Metod.....	7
3. Redovisningens avgränsningar och innehåll	7
4. Kombinationsutbildningar och integrerande undervisning.....	8
5. Kartläggning – olika undervisning för framtida arbetsliv	11
5.1 Bred branschförberedande inriktning inom sfi	11
5.2 Förberedande enstaka gymnasiala yrkeskurser med sfi	12
5.3 Kombinationsutbildningar; yrkesutbildning med sfi/sva	14
5.4 Olika fokus – på utbildning snarare än undervisning.....	16
5.5 Olika didaktiska utmaningar	18
5.5.1 Olika tolkningar utifrån olika styrdokument	18
5.5.2 Olika språkliga krav, olika förutsättningar tillgodogöra sig.....	19
5.5.3 Olika antal timmar sfi/läs- och skriv samt yrke.....	20
5.5.4 Olika innehåll är olika relevant.....	21
5.5.5 Olika former av bedömning.....	22
5.5.6 Olika möjligheter att samarbeta, pröva och utveckla	22
6. Analys och diskussion	24
6.1 Avgörande förutsättningar för integrerande undervisning.....	25
6.1.1 Tillgång till forskning och beprövad erfarenhet	25
6.1.2 Ändamålsenliga och tydliga styrdokument, riktlinjer, bedömningsstöd.....	26
6.1.3 Undervisningen är integrerande.....	28
6.1.4 Insatta företrädare för region/huvudman.....	36
6.1.5 Kontinuitet och långsiktighet eftersträvas	36
6.1.6 Elever har rimliga förutsättningar och stöd	38
6.1.7 Lärare har rimliga förutsättningar och stöd	39
6.1.8 Gediget kvalitetsarbete görs	42
7. Rekommendationer	44
7.1 Till regioner/huvudmän.....	44
7.1.1 Förstå vad undervisning i kombinationsutbildningar innebär	44
7.1.2 Fixa förutsättningar som behövs för integrerande undervisning.....	45
7.1.3 Forma förtroende hos verksamma.....	45
7.2 Till Skolverket och lärosäten.....	46

7.2.1 Grundläggande förtydliganden för förslag på fortsatta stöd-, informations- och kompetensutvecklingsinsatser	47
7.2.2 Beskrivningar av arbetslivsrelevant språklig färdighet; om bedömning och styrdokument	48
7.2.3 Stöd till verksamheter som avser att starta utbildningar	52
7.2.4 Kompetensutveckling och verksamhetsutveckling.....	52
8. Avslutande ord.....	55
9. Referenser	56

1. Undervisning inom kombinationsutbildningar

Nationellt centrum för svenska som andraspråk (NC) vid Stockholms universitet blev våren 2021 tillfrågat av Skolverket om att medverka i Skolverkets projekt Kombinationsutbildning sfi (1 december 2020 – 31 maj 2022). Projektet har såväl nationella som regionala målsättningar. Målsättningen för uppdraget formulerades som ”att genom en kvalitativ kartläggning, identifiera och analysera förutsättningar för att genomföra kombinationsutbildningar inom kommunal vuxenutbildning med fokus på sfi”.

NC fokuserar i denna redovisning huvudsakliga förutsättningar för undervisningen inom kombinationsutbildningar med fokus på sfi. Arbetet har genomförts av Karin Sandwall.

Andra lärosäten deltar i projektet genom att studera förutsättningar inom andra för projektet relevanta områden.

2. Genomförande

2.1 Urval

Skolverket ansvarade i projektet för urval av regioner och referensregioner. Här redogörs inte för den processen.

Utvalda regioner är Gävleborg, Skåne, Uppsala, Västerbotten och Västra Götaland. Som referensregioner valdes region Kalmar samt Västmanland.

NC har medverkat i regelbundna möten med regionernas projektledare och andra medverkande aktörer och valde i samråd med projektledarna ut kommuner/funktioner för intervjuer. Härvidlag strävade vi efter en spridning vad gäller främst typ av yrkesutbildning, kommunstorlek, kommuntyp samt erfarenheter av kombinationsutbildning och/eller infärgning.

Samtal har förts med verksamheter som anordnar olika varianter av utbildning mot yrkeslivet; bred branschförberedande inriktning inom sfi, förberedande enstaka gymnasiala yrkeskurser med sfi samt kombinationsutbildningar (se vidare avsnittet Kartläggning – olika undervisning för framtida arbetsliv).

Funktioner för följande utbildningar har intervjuats: vård- och omsorg (vårdbiträde, undersköterska), barn- och fritid (barnskötare, förskollärare), restaurang (kock, köksbiträde), industri (gjuteri, bygg-, anläggning), service (-assistent), lager logistik samt fordon (transport, mekaniker).

Följande funktioner har intervjuats. Observera att en sfi-lärare också kan arbeta som sva-lärare.

2	skolchef, verksamhetschef, enhetschef, chef vuxenutbildning
12	(bitr) rektor
2	utvecklingsledare, utvecklare
11	utbildnings-/verksamhets-/koordinator/utbildnings-strateg
2	utbildnings-/samordnare
2	apl-ansvariga, jobbcoach
11	sfi-lärare
9	sva-lärare grundläggande nivå
6	yrkeslärare
1	språkcoach
6	elever

2.2 Metod

Enligt uppdraget stod det NC fritt att välja lämplig metod för genomförande av uppdraget och vi valde att samla in data via semistrukturerade intervjuer som genomfördes digitalt via Zoom.

Samtliga informanter informerades muntligt om samtycke, konfidentialitet och nyttjande av informationen. De flesta intervjuer spelades in för att göra det möjligt att åter lyssna för uppgifter och citat. Inspelningarna har kastats efter genomlysning.

Intervjuerna har gjorts med enstaka personer eller i grupp. Intervjuerna med elever har gjorts på svenska utan lärare närvarande. De beskrivningar av undervisning som återfinns i denna redovisning är alltså formulerade utifrån informanternas uppfattningar.

Genomförda intervjuer har lyssnats på i delar och helhet flera gånger och analyserats i relation till uppdragets frågor och intervjufrågorna. Se vidare följande avsnitt.

3. Redovisningens avgränsningar och innehåll

Denna redovisning fokuserar alltså huvudsakliga förutsättningar för undervisningen inom kombinationsutbildningar med fokus på sfi. Då huvudmännens förutsättningar för kombinationsutbildningar varierar stort behandlas även andra upplägg inom ramen för sfi som riktas mot kommande arbetsliv.

Vi redogör inte för följande områden utan gör dessa hänvisningar:

- För forskning och beprövad erfarenhet rörande undervisning inom kombinationsutbildningar hänvisas till material som kontinuerligt publiceras på NCs webbsida.¹ I materialet finns också text och videosekvenser som konkret beskriver hur integrerande undervisning kan utformas. Vi hänvisar också till Skolverkets webb².
- För förutsättningar som kan hänföras till organisatoriska frågor i verksamheterna och övriga redogörelser gällande sfi-utbildningen och delar av övriga komvux hänvisas till KLIVA-utredningen (Utbildningsdepartementet, SOU 2020:66).

Innehållet i redovisningen är i det följande strukturerat i fyra huvudavsnitt:

- Kombinationsutbildningar och integrerande undervisning
- Kartläggning – olika undervisning för framtida arbetsliv
- Analys och diskussion
- Rekommendationer

4. Kombinationsutbildningar och integrerande undervisning

Det finns i dagsläget ingen nationellt formellt bestämd definition av begreppet kombinationsutbildning. I den här redovisningen används begreppet för att beskriva yrkesutbildningar på gymnasial nivå som ges i kombination med sfi eller svenska som andraspråk (sva, ofta på grundläggande nivå) inom komvux. Utbildningarna erbjuds ofta inom ramen för yrkesinriktad vuxenutbildning (regionalt yrkesvux, förordning 2016:937). Kombinationsutbildningar kan ses som en del i en strävan att förkorta vägen till arbete för nyanlända (jfr Prop. 2021/22:1, s. 126).

Så här beskriver Skolverket³ hur undervisningen kan utformas:

Kombinationsutbildningar kan genomföras på flera olika sätt. De kan till exempel vara kombinerade eller integrerade. Kombinerade utbildningar betyder ofta att kurserna läses parallellt med varandra. Integrerade utbildningar innebär att språk- och yrkeskunskaper tränas samtidigt i en sammanhållen grupp i ett strukturerat sammanhang.

---

1 Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar - Nationellt centrum för svenska som andraspråk

2 Organisera och genomföra kombinationsutbildningar inom komvux - Skolverket

3 Organisera och genomföra kombinationsutbildningar inom komvux - Skolverket

Att enbart kombinera kurser så att kurserna ligger efter varandra i ett schema där de olika kursernas innehåll inte sammanförs, leder inte automatiskt till ökad kvalitet och genomströmning. Det är först när kurserna integreras som sådana vinster kan göras.

Motivet för kombinerade och integrerade utbildningar är bland annat att eleverna ska få möjligheter att utveckla språk och kunskaper samtidigt. Detta gäller särskilt för vuxna som snabbt vill lära sig språket för att snabbt kunna stå till arbetsmarknadens förfogande. Det handlar även om att kombinerade och integrerade utbildningar ger möjligheten att lära sig språket i ett meningsfullt och praktiskt sammanhang.

Begreppet kombinerad utbildning används ofta i ett organisatoriskt sammanhang rörande hur sfi eller sva schematekniskt kan kombineras med orienteringskurser och olika kurser på grundläggande eller gymnasial nivå.

För att förtydliga vad begreppet integrera omfattar följer ett citat från Stockholms stads riktlinjer för kombinationsutbildningar (2022).

Integrerad utbildning är kopplat till hur-et i undervisningen, det didaktiska. Integrera avser hur kursmål, kunskapskrav och innehåll i olika yrkeskurser, orienteringskurser, sfi och svenska som andraspråk på grundläggande nivå kan sammanföras till en helhet för eleven. /.../ Innehållet i utbildningen ska sammanföras, samordnas och eleverna ska få en sammanhållen utbildning där både språk- och yrkesfärdigheter tränas strukturerat. Lärarna ska arbeta språk- och kunskapsutvecklande och det krävs att lärarparet tar ansvar för lärandet både i språk och yrkeskunnande. Undervisningen ska utgå från autentisk ämnesundervisning, en social kontext som är tydligt kopplad till verkligheten.

Detta kan också uttryckas som att när man inom språkutbildningen tränar aspekter av funktionellt språk såsom t.ex. tempus, uttal eller ordföljd, så gör man det med den vokabulär och i/för de situationer som är relevant/-a för yrkesområdet/branschen, inklusive mer sociala samtal i arbetslivet. Man tränar alltså inte sfi/sva med ett ordförråd inom något annat område. Arbets sättet kan också beskrivas på följande sätt (Stockholms stad 2022).

Arbets sättet handlar om ett nära samarbete mellan andraspråklärare och yrkeslärare där de samverkar med gemensam utgångspunkt i elevens lärande, behov och förutsättningar, med autentisk, meningsfull kommunikation som bas i all språkundervisning.

Genom arbets sättet integreras och sammanlänkas språk-och yrkesutbildning till en meningsfull helhet. Innehållet i yrkeskurserna och de arbetsuppgifter eleverna utför i klassrum, kök, verkstäder, metodrum etc. och under arbetsplatslärandet, ger stoffet till språkutbildningen, och utgör det kontextuella stöd som främjar elevernas språkutveckling.

Stöttning utgör en kärna i undervisningen och lärandet. Det är avgörande att lärarna får förutsättningar att samordna sin undervisning och att båda lärarkategorierna ser det som sin gemensamma uppgift att arbeta med att utveckla elevernas språk.

Det är nödvändigt att lärarna gör ett kritiskt urval av yrkesutbildningarnas innehåll. Yrkes- och språkutbildningen genomförs samtidigt och dess innehåll och upplägg samordnas. I arbetsgången formulerar lärarna tillsammans integrerade lärandemål, d.v.s. de språkliga och yrkesmässiga handlingar som eleverna senare ska uppvisa för att lärarna ska kunna avgöra om de uppnått kunskapskraven. Lärandemålen är i största möjliga utsträckning autentiska lärandemål d.v.s. kopplade till yrkeskontexten.

Skolverket benämner också det arbetssätt som integrerar innehållet i de olika kurser som ingår i elevens utbildning som ”språk- och yrkesintegrerande arbetssätt”

Det finns dock ingen reglering som säger att yrkesutbildning i kombination med sfi/sva ska organiseras och genomföras integrerat. Därmed kan kommunen organisera arbetet med sina kombinationsutbildningar som man tycker är lämpligt, i enlighet med de förutsättningar som råder (se vidare avsnitt Kartläggning). Inom föreliggande kartläggning reglerar huvudmännen emellanåt det (minsta) antalet timmar lärarna ska ”arbeta tillsammans” eller ”samundervisa”, men inte vad som ska integreras och hur. Lärare kan samverka fullt ut kring planering, genomförande och bedömning – eller kring delar av undervisningen (se vidare avsnitt Lärare har rimliga förutsättningar och stöd).

KLIVA-utredningen (SOU 2020:66) undersökte i en kommunenkät om undervisningen inom kombinationsutbildningar i landet genomfördes kombinerat (med viss pedagogisk samordning), integrerat (helt integrerad undervisning med genomgående pedagogisk samordning), parallellt (helt fristående kurser utan samordning) eller på annat sätt. Hälften av kommunerna valde svarsalternativet kombinerat, knappt en fjärdedel angav att de arbetar integrerat och 14 procent svarade att kombinationsutbildningar sker helt parallellt utan samordning. Inom de 14 procent som svarat annat ryms de kommuner som inte har några kombinationsutbildningar alls.

Det finns i dagsläget inte heller några resultat från riktad forskning rörande undervisning inom ramen för kombinationsutbildningar. Däremot kan vi hämta stöd från forskning inom olika forskningsfält och beprövad erfarenhet för en organisation och ett arbetssätt som på olika sätt stödjer ett sammanhållet innehåll, dvs att eleverna upplever att utbildningens innehåll (”språk och yrke”) som en helhet – inte som ”två olika utbildningar”. Man kan beskriva det som att innehållet i utbildningarna integreras för att språkutvecklingen ska möjliggöra yrkeslärandet och för att det framtida yrket ska kunna synliggöra och motivera behovet av språklärande. Den kommunikation som behövs för att aktiv delaktighet i arbets-/yrkeslivet ingår alltså i yrkesutbildningen. Och samtidigt utgör yrkesutbildningens övriga innehåll (i yrkeskurserna och på apl) det sammanhang som stöttar språkutvecklingen.

Integreringen av undervisningen sker genom att språk- och yrkeslärare samverkar nära och genom att språket används som ett verktyg för yrkeslärande och yrket nyttjas som ett meningsfullt sammanhang för språklärandet. Även övriga moment såsom orienteringskurser, studie- och yrkesvägledning bör tydligt integreras, dvs nyttjas för utveckling av såväl andraspråket som yrkesrelevanta kunskaper.

5. Kartläggning – olika undervisning för framtida arbetsliv

Den kartläggningen som gjorts inom ramen för det här uppdraget handlar om att identifiera och analysera förutsättningar för kombinationsutbildningar inom komvux med fokus på sfi. Den här texten behandlar som tidigare nämnts främst förutsättningar för undervisningen. Analysen visar att en mängd olika och samvarierande förutsättningar behöver finnas på plats för en kombinationsundervisning av hög kvalitet.

I det närmast följande avsnittet beskrivs övergripande hur undervisning avsedd att på olika sätt och i olika omfattning förbereda andraspråkselever i komvux för kommande arbetsliv kan erbjudas utifrån de olika förutsättningar som råder i de i projektet deltagande regionerna. Det handlar alltså inte enbart om sk kombinationsutbildningar utan även om andra sätt som rimmar med en kommuns förutsättningar.

De många olika varianter som erbjuds av enstaka eller samverkande kommuner kan övergripande förenklat beskrivas under tre rubriker:

- Bred branschförberedande inriktning inom sfi
- Förberedande enstaka gymnasiala yrkeskurser med sfi
- Kombinationsutbildningar; yrkesutbildning med sfi/svenska som andraspråk

5.1 Bred branschförberedande inriktning inom sfi

I kommunerna kan detta kallas för exempelvis *förberedande (jobb-)spår*, *preppkombo*, *infärgning*, *yrkesinfärgad sfi*, *basår* eller *yrkesspår*.

Här handlar det om att inom ramen för sfi-utbildningen erbjuda elever möjligheter att få en god bild av en framtida bransch, ett arbets- och yrkesliv i Sverige och av vilken kommunikativ förmåga på svenska som fordras. Detta anses viktigt för att eleven ska kunna göra informerade val av olika kombinationsutbildningar vilket anses kunna bidra till en god genomströmning.

Många menar att det för kommunens målgrupp behövs förberedande undervisning innan eleven påbörjar kombinationsutbildningar. Man menar att det blir för ”tvärt” och för svårt för eleven att påbörja utbildning på gymnasial nivå utan omfattande förberedelser under tiden man studerar sfi. Exempelvis är tröskeln till studier till undersköterska ”för hög.”

Denna variant omfattar alltså inte någon gymnasial yrkeskurs och kontinuerlig antagning till sfi förekommer, dvs man har inte en sammanhållen grupp varken för sfi eller yrkesinnehållet. Vid utformandet av innehåll eftersträvas vad som kan benämnas ”breda ingångar”, dvs ett innehåll som uppfattas som relevant för olika

branscher, t.ex. vård och omsorg samt barn och fritid eller industri. Det innehåll som integreras i sfi-utbildningen kan också beskrivas som ”social omsorg” eller ”hantverk/industri”. Framst är det kommuner med en mindre målgrupp för kombinationsutbildningar som använder sig av detta upplägg.

Arbetet påbörjas ofta relativt tidigt, t.ex. sfi-kurs B, studieväg 1 eller 2. Det är sfi-läraren som ansvarar för innehållet, men för ett relevant innehåll som kan förbereda eleverna för kommande studier och yrke kan sfi-läraren periodvis få stöd från – och/eller ha regelbunden kontakt med – yrkeslärare (från gymnasiet eller gymnasiala yrkesutbildningen inom komvux). Vid enstaka tillfällen kan också en sfi- och en ”utlånad” yrkeslärare medverka i samma lektion. Man arbetar också mycket med studiebesök på olika arbetsplatser, läser skönlitteratur, ser filmer från arbetsplatser mm.

Sådana här upplägg förefaller ofta tillkomma på initiativ av sfi-lärare och främst i relation till deras kunskap om elevernas önskemål, förutsättningar och erfarenheter (företrädare uttrycker det som att ”vi har flera elever som skulle kunna...”). Eleverna har sin försörjning för sfi-studier, alltså inte CSN.

Innehållet kan också ges *parallellt* som en orienteringskurs på 10 veckor och schemat för sfi anpassas då för att möjliggöra att eleven får undervisning mot t.ex. vård under 2 timmar/vecka. Om tillgång till vårdlärare från gymnasiet finns kan hen ha såväl praktiska som mer teoretiska moment/inslag från en vårdutbildning.

Det finns kommuner som inkorporerar den här typen av förberedelse inför kombinationsutbildningar i ett system med olika steg, där förberedelsen utgör steget efter kartläggning med studie- och yrkesvägledning. Under tiden i t.ex. ”förberedande jobbspår”, som startar t.ex. i januari, får eleverna en bild av branscher och yrken och lärarna får en bild av elevens förutsättningar och erfarenheter. I de fall man vet att kombinationsutbildningen startar till hösten, kan lärare och elever tydligt se att man har ett halvår på sig att arbeta mot att klara t.ex. kurs C så man kan påbörja utbildningen till hösten.

Lärarna menar att detta upplägg stöttar elevernas lärande bl.a. eftersom innehållet upplevs som meningsfullt; ”det är ju inte sfi:s vanliga gamla teman”.

5.2 Förberedande enstaka gymnasiala yrkeskurser med sfi

I kommunerna kan detta kallas för exempelvis *yrkesintroduktion*, *förberedande (jobb-)spår* eller *yrkesspår*.

Här handlar det också om att erbjuda elever möjligheter att få en god bild av en framtida bransch, ett arbets- och yrkesliv i Sverige och av vilken kommunikativ förmåga på svenska som fordras. Detta anses viktigt för att eleven ska kunna göra informerade val av olika kombinationsutbildningar vilket anses kunna bidra till en god genomströmning.

Här studerar eleverna en enstaka eller några få yrkeskurser på gymnasial nivå utspridda över en längre tidsperiod. Man menar att elevernas lärande på en kommande yrkesutbildning gynnas av att man i lugnare takt kan träna på att använda sitt andraspråk för ämneslärande och samtidigt påbörja utveckling av ett mer bransch-/yrkesrelevant andraspråk.

Vilka kurser man bedömer att eleverna ska läsa och i vilken ordning bestäms i samråd med rektor liksom hur kurserna läggs ut över tid. Här behöver man dock anpassa sig till de regler som gäller för CSN, vilket anses missgynna elevernas möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen då eleverna kan behöva utlägg över längre tid.

Eleverna läser här fortfarande sfi och påbörjar yrkeskurserna ibland så tidigt som på kurs B, men vanligt vis på kurs C. Studieväg 2 förefaller vara vanligast här. Vissa av verksamheterna har kontinuerlig intagning och eleverna går då i en sfi-grupp och i en annan ”yrkesgrupp” och innehållet kan beskrivas som *parallellt*, dvs upplägget ger inte optimalt stöd att genom språkundervisningen tillägna sig innehållet i de gymnasiala yrkeskurserna.

Eleverna har vanligtvis CSN för yrkeskurserna. Exempelvis beräknar man att sfi är 25 procent och yrkesutbildningen 75 procent av undervisningstiden. Det finns dock exempel på kommuner där samverkan mellan aktörer leder till att elever är delvis tjänstlediga för studier av yrkeskurser och på att socialtjänsten betalar del av komvux kostnader för kursen.

Rektor och lärare beslutar, ofta i samverkan, vilka kurser som ska läsas och möjligheterna till anpassning kan bygga på enstaka lärares kompetens (”vi har lärare x som skulle kunna...”). Man strävar också här efter att erbjuda ”olika utgångar/inriktningar”, dvs exempelvis kurser som Service och bemötande, Hygien, Arbetsmiljö och säkerhet som anses ha ett relevant innehåll för flera yrken, t.ex. undersköterska och fastighetsskötare.

Ibland anordnar man olika yrkesspår, t.ex. omvårdnad, barn och skola, bygg anläggning och industri, transport lager och logistik respektive service. Dessa omfattar vad som anses vara heltidsstudier på 30 timmar.

Organiserandet kan bygga på en mindre kommuns korta beslutsvägar och personlig kännedom om involverade aktörer; Exempelvis uppger rektor eller lärare att ”jag ringde bara till x”, ”jag känner till x-företaget” eller ”jag känner af-företrädaren/handledaren så jag ringde bara honom och så var det klart”. Det finns alltså exempel på att man ordnar apl i begränsad omfattning, men även här arbetar man mycket med olika studiebesök och besök.

Initiativen kan också komma från kommunens äldreomsorg eller socialtjänst som ser ett behov av att investera i en ”lättare ingång” till yrkesutbildningar för att få kompetent personal på längre sikt – och då ”bara ringer x” (rektor/lärare) för att undersöka kurser som är relevanta för personalen, t.ex. kursen Omvårdnad 1.

Ofta kompletteras sfi här med flera orienteringskurser såsom ex arbetsmarknads-/branschkunskap och/eller yrkessvenska som kan hållas av lärare, jobbcoacher eller studie- och yrkesvägledare. Innehåll kan ibland även behandlas på sfi-lektioner och på så sätt stötta lärandet.

Sfi-lärare och yrkeslärare samverkar här i något högre grad men på mycket olika grad/sätt, dvs innehållet kan beskrivas som *parallellt* eller *kombinerat*. Vissa kommuner ställer krav vid upphandling på antalet timmar som språk- och yrkeslärare ska ”samverka”, dock inte på vari denna samverkan ska bestå.

Som i den branschförberedande varianten kan även de kommuner som arbetar så här kan ha ett mindre elevunderlag och arbetssättet kan gynnas av korta beslutsvägar, men man har ofta en större målgrupp. Och även här förefaller initiativen ofta komma ”underifrån”, från rektor/lärare och utifrån elevernas önskemål och förutsättningar.

5.3 Kombinationsutbildningar; yrkesutbildning med sfi/sva

I kommunerna kan detta kallas för exempelvis *kombinationsutbildning*, *yrkesutbildning för invandrare*, *yrkesutbildning med språkstöd* eller *yrkesanpassad språkutbildning*.

Här handlar det om att studera sfi och/eller svenska som andraspråk på grundläggande nivå samtidigt som man studerar en gymnasial yrkesutbildning i en sammanhållen grupp. Definition av vad som konstituerar en ”kombinationsutbildning” varierar, men statsbidrag utgår.

Här behöver eleven vanligtvis ta CSN för yrkeskurserna. Det finns dock exempel på att eleven under första terminen får ekonomiskt bistånd från kommunen och det finns exempel på att studierna finansieras av kommunen under en längre tidsperiod. Här kan man också finansiera via medel för extratjänster. Att eleven inte behöver ta CSN anses bl.a. stödja elevens informerade val och därmed minska antalet avhopp då eleven kan pröva yrkesstudierna/yrket innan hen behöver ta CSN. Många informanter uttrycker också att man skulle förlagt utbildningen eller kurserna över längre tid ifall det hade varit möjligt inom de regler som gäller för CSN.

Det är ofta lite större kommuner med ett större och varierat elevunderlag som har förutsättningar att ordna flera kombinationsutbildningar. Samverkan mellan (olika stora) kommuner, t.ex. inom ramen för regionalt yrkesvux, möjliggör att eleven kan erbjudas olika yrkesutbildningar. Initiativen till sådana utbildningar uttrycks ofta ha kommit ”ovanifrån”, från förvaltning/nämnd och utifrån regionala behov av kompetensförsörjning (”vi behöver folk till yrke x och vi har sfi-invånare x och y”). Det förefaller vara mer sällan som rektorers/lärares kompetens/initiativ är startpunkten för kombinationsutbildningar.

Här har man möjlighet att anordna studier i sammanhållna grupper över tidsperioder på 1,5–2 år. Ett par exempel finns på att studierna bedrivs med stöd av modersmål, dvs i en språkhomogen grupp som undervisas av yrkeslärare med samma modersmål. Eleverna har då påbörjat sina studier i studieväg 1.

Här ingår apl i utbildningen men den nyttjas på olika sätt och i olika omfattning i undervisningen. Här beskrivs vidare att flera olika funktioner finns kring kombinationsutbildningarna. Exempel är jobbcoach, apl-samordnare och elevhälsa. Detta uppges underlätta för lärare att fokusera på undervisningen, men samtidigt begränsar det lärares insikter i olika delar av utbildningen och därmed deras möjligheter att påverka upplägg/organisation.

Bland de kommuner som ingår i kartläggningen finns en stor variation vad gäller på vilken sfi-kursnivå som undervisningen startar. Vissa verksamheter påbörjar på kurs C, andra på kurs D och åter andra på någon av de grundläggande kurserna i svenska som andraspråk. Även här förefaller elever på studieväg 2 vara den huvudsakliga målgruppen. I större verksamheter tas centrala beslut om startnivå, medan något mindre verksamheter tenderar att låta även elever på lägre språkliga nivåer att börja. Det pågår i de flesta verksamheter en aktiv diskussion om vilken startnivå som är möjlig och lämplig. Mer sällan tycks det pågå en diskussion om relationen mellan språklig nivå vid start och vilken kvalitet undervisningen håller, vilken målgrupp som undervisningens utformning ska anpassas till, och om undervisningen utformas *parallellt* eller *integrerat*. Och sällan tycks diskussioner om förutsättningen hur lärares olika utbildning, erfarenhet och skicklighet påverkar elevernas förutsättningar att lyckas med sina studier vara avgörande för organiseringen. När organiseringen av utbildningen sker ”ovanifrån” i en fast struktur kan det leda till färre möjligheter till flexibilitet vad gäller urval och utlägg av yrkeskurserna. Att lärare inte medverkar vid planerings- och utvärderingsfaser påtalas också som negativt. Man menar att lärares kunskap bör tas till vara för verksamhetsutveckling.

I princip varje samtal med lärare och elever har fördelen med att ha en sammanhållen grupp tagits upp. Man menar att det är mycket positivt för elevernas möjligheter att lära, då läraren kan planera undervisningen utifrån gruppens proximala utvecklingszon och då det dessutom gör det möjligt för eleverna att stödja varandra.

I de fall integrerande undervisning verkar förekomma nämner lärarna det som mycket positivt; att man ”äntligen har hittat ett sätt som funkar” för den här målgruppen. Många elever är också mycket positiva, men det finns även de som anser att det vore bättre att ha separata språklektioner och yrkeslektioner. Eleverna lyfter även ofta fördelen med att ha två lärare, med olika styrkor och svagheter.

Eleverna uttrycker sig ofta i uppskattande ordalag om sin tidigare sfi-undervisning, men de uttrycker också några skillnader, t.ex. på följande sätt (ungefärliga citat från tre olika elever):

Grammatiken är huvudnyckeln här i Sverige, om du är katastrof grammatik, det betyder du är ingenting, det är bra att du måste göra klart i grunden /i sfi/. Om du skriver rapport t.ex. på äldreboende, andra som läser rapporten, de måste kunna läsa så tydligt”

När du studerar i sfi du studerar bara svenska grammatiken, du lär dig bara grammatiken. När du studerar vårdbiträde du studerar inte såna grejer, du studerar Medicin. Jag kan förstå en sjukdom, jag kan känna symptomen, diagnosa en person, så det är jättestora skillnader, så jag är nästan läkare.” (skämtar)

När jag läste sfi, jag fokuserade bara den här orden, det betyder den här orden, titta i lexikon och kolla och hela tiden jag översatte orden. Jag förstår ingenting meningen, jag kan inte skriva meningen, jag kunde inte fortsätta läsa fler meningar. Men nu, jag kan allt, många ord, vad som helst, jag kan läsa ett kapitel eller två kapitel. Men förut kan jag inte läsa en sida, jag kunde inte. Men nu jag kan läsa vad som helst. Jag kan skriva också.

5.4 Olika fokus – på utbildning snarare än undervisning

Avsnittet ovan visar att det finns olika sätt att lägga upp undervisningen men ändå ha ett innehållsligt fokus på elevens kommande arbets- eller yrkesliv. Att olika huvudmän väljer att göra på olika sätt beror naturligtvis på en mängd olika och samverkande faktorer. Dessa kan vara av olika slag. Vissa av dem kan vara möjliga för huvudmannen, rektor eller lärare – eller andra regionala/kommunala aktörer – att påverka på ett enkelt sätt och snabbt – eller enbart på längre sikt. De kan också vara utom huvudmannens kontroll såsom geografiska förhållanden och flyktingströmmar.

Många rektorer och andra funktioner med ansvar för samordning och utveckling ger uttryck för att beslutsfattare på olika nivåer i kommunen inte vill eller mäktar med att lyssna på företrädare för verksamheten. Man är bekymrade för beslutsfattarnas brist på kunskap och förståelse för de förutsättningar som krävs för undervisning i kombinationsutbildningar. Att huvudman vill starta kombinationsutbildningar är dock inte så konstigt, menar man, då det finns starka ekonomiska incitament att starta upp och bedriva sådana, dvs statsbidragen. Man vänder sig dock mot att detta kan leda till att andra förutsättningar och andra alternativa upplägg kan hamna ”i skymundan”. Man påpekar också bristen på gedigna studier rörande resultatet av kombinationsutbildningar, förutom undersökningar ifall deltagarna får någon typ av jobb efter utbildningen, vilket ju kan ha andra orsaker än utbildningen, t.ex. konjunktur.

Man påpekar också relativt ofta att beslutsfattare kan ha en överdriven tro på att det går att komprimera kombinationsutbildningar än mer än vad som görs i dagsläget. Några rektorer anser sig dock ha god kontakt med beslutsfattare på t.ex. förvaltning eller nämnd.

Det blir också tydligt i samtalen med informanterna att initiativ till start av olika varianter av upplägg kan komma från olika håll; förenklat kan man beskriva det som att initiativen kommer ”ovanifrån”, ”underifrån” eller ”utifrån”. Detta kan få konsekvenser för undervisningens utformande.

När initiativ till olika upplägg kommer ”uppifrån”, t.ex. från ”politiken”, från förvaltning eller nämnd eller från samrådsorgan, menar informanter att man sällan i beslutsprocessen formulerar eller tar hänsyn till vilken typ av undervisning man vill se och/eller har möjlighet att erbjuda med de förutsättningar som finns eller går att ordna. Det kan uttryckas som att planerna mer är uttryck för beslutsfattarnas önsknings som lärare sedan har att uppfylla. Man påpekar också att det inte alltid tas hänsyn till målgruppen. Snarare tas beslut om att starta kombinationsutbildningar i hög grad utifrån regionens/kommunens behov av arbetskraft.

Detta kan sägas bekräftas av den kommunenkät som KLIVA-utredningen (2020:66, s. 78) gjorde där 61 procent av huvudmännen svarade att det är ”bristyrken och samverkan med arbetsgivare” som främst avgör vilket utbildningsutbud som huvudmannen fastställer när det gäller kombinationsutbildningar med sfi. Endast 13 procent anger att det främst är elevernas behov och önskemål som avgör. Att beslut tas i relation till regionens behov av arbetskraft ska ses i ljuset av att ett av målen för komvux är att stödja den regionala kompetensförsörjningen.

Besluten som kommer ”ovanifrån” är ofta, enligt informanter, beslutade på grundval av en önskan att snabbt lösa kompetensförsörjningsproblem och erhålla statsbidrag, och görs ofta med kort varsel, vilket lämnar kort tid för planering för komvuxverksamheterna och dess lärare.

Många lärare är kritiska till en, som man uppfattar, övertro på att kombinationsutbildning alltid är det bästa för alla elever, att det är en universallösning, och att då andra varianter med inriktning mot arbetslivet okritiskt överges.

I kartläggningmaterialet finns också exempel på att initiativ kommit ”utifrån”, dvs lokala kommunala eller privata företag har kontaktat komvux med önskemål om utbildning för personalen.

Enligt informanterna, som huvudsakligen har funktioner som utvecklare/samordnare, rektorer och lärare, är det olyckligt att det sällan tidigt i planeringsprocessen tas hänsyn till förutsättningar för undervisningen, såsom tillgång till lämpliga lärare, lokaler och didaktiska frågor. Man menar att om beslutsfattarna haft bättre förståelse för vilken undervisning som krävs hade utbildningarna kunnat få högre kvalitet och man önskar därför bli involverade tidigare i planeringsprocessen.

Man önskar med andra ord att beslutsfattare inte har ett ensidigt fokus på *utbildning*, exempelvis ”ritar snygga flödesscheman vid ritbordet” och ”inkasserar bidragen” utan även har en förståelse för att *undervisning* i kombinationsutbildningar är ”något nytt” och ”något annat”, dvs undervisningen här inte kan ske på samma sätt som i ”vanliga gymnasiet” (se avsnittet Undervisningen är integrerande) och att lärare behöver förutsättningar för att utforma och utveckla detta eftersom det för de allra flesta är en ny typ av uppdrag.

Man önskar att beslutsfattare inser undervisningens betydelse för genomströmningen och för vad eleverna faktiskt får med sig ut i arbetslivet:

Det är ju inte bara grejen att de (eleverna) går i kombo som gör att de får jobb, det är ju hur bra undervisningen är. Om undervisningen är kass så spelar det ju ingen roll hur snyggt system för kombo som kommunen har.

När initiativen kommer ”ovanifrån” och lärare inte är involverade i planeringen, påtalar man risken att lärare snarare ”beordras” till undervisning inom kombinationsutbildningar, vilket kan få negativa konsekvenser för kvaliteten, lärarsamarbetet.

När initiativen kommer ”underifrån”, från rektorer och/eller lärare, kan rådande förutsättningar i högre styra upplägget av undervisningen; ”Det blir lite Kajsa Varg, man tar vad man har och gör det man kan”. Undervisningen byggs då utifrån enstaka lärare, deras kompetens och erfarenhet, deras tidigare samarbete. I framför allt mindre kommuner med kortare beslutsvägar kan t.ex. rektor kontakta lärare eller lärarna lägger fram ett förslag för rektor som söker gehör hos skolchefen.

5.5 Olika didaktiska utmaningar

Genomgående i samtalen med verksamma är de allra flesta positiva till arbets-/yrkesinriktningar och kombinationsutbildningar. Det framkommer ett mycket stort engagemang och en mycket stor vilja att göra, och pröva sig fram till, en undervisning inom de olika inriktningarna och kombinationsutbildningarna som tydligt gynnar elevernas möjligheter till lärande. Det framkommer dock en ibland stor osäkerhet vad gäller den egna undervisningen, och vad som konstituerar god undervisning.

Sammanfattningsvis rör de didaktiska utmaningarna frågor kring hur man som lärare ska/bör/kan/vågar utforma sin undervisning, vilket innehåll som bör prioriteras, i enlighet med vad man uppfattar relevant för eleverna. Rektors utmaningar rör hur man ska/bör/kan/vågar lita på sin egen eller lärarnas uppfattningar om detta, särskilt som dessa uppfattningar ibland går emot det som olika beslutsfattare bestämt.

Denna variation, som i hög grad handlar om olika uppfattningar av befintligt handlingsutrymme inom ramen för styrdokumentet, riskerar att få stora konsekvenser för undervisningen. Detta beskrivs i följande avsnitt.

5.5.1 Olika tolkningar utifrån olika styrdokument

För utbildningarna/undervisningen i de olika upplägg som beskrivs ovan gäller flera nationella styrdokument; Skollagen (SFS 2010:800), Läroplan för vuxenutbildning (SKOLFS 2012:101) samt kurs- och ämnesplaner.

Så här står det i läroplanen för vuxenutbildning (SKOLFS 2012:101).

I skollagen föreskrivs att utbildningen inom varje skolform ska vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas. Normerna för likvärdigheten anges genom de nationella målen för utbildningen. Men en likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt. /.../ Hänsyn ska tas till de enskilda elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå. Det finns också olika vägar att nå målen. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför bör till exempel undervisning /.../ utformas olika för olika elever.

Styrdokumentet anger alltså att undervisningen i kombinationsutbildningar – och i sfi - ska anpassas till de elever som antagits till utbildningen. Det råder dock en osäkerhet huruvida denna anpassning är möjlig i relation till de olika språkliga nivåer i svenska som eleverna har. Det råder också osäkerhet kring vilka anpassningar som är rimliga. Det förekommer att lärare likställer anpassningar med sänkta krav på eleverna, och menar att anpassningar riskerar likvärdigheten mellan olika utbildningar.

5.5.2 Olika språkliga krav, olika förutsättningar tillgodogöra sig

Det förekommer att det ställs generella krav på kunskaper i svenska för deltagande i komvux på grundläggande eller gymnasial nivå, något som Skolverket visat på i en rapport⁴. Språkraven kan t.ex. bestå i krav på genomgången sfi-kurs C eller D. Kommunen ska dock individuellt bedöma om en sökande är behörig till en viss utbildning och i det ingår att bedöma om den sökande har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen (20 kap. § 20 skollagen). Skolverkets granskning⁵ visar dock att kommunen ofta inte gör en individuell bedömning av förutsättningarna för en elev att klara en utbildning, utan sätter upp mer eller mindre formella krav på att den sökande ska ha genomgått sfi upp till en viss nivå. Därmed blir prövningen av behörighet i praktiken ett förkunskapskrav, vilket kommuner inte har rätt att föreskriva. Skolverket påpekar att förekomsten av språkrav kan bero på andra hinder, t.ex. att det saknas personal med rätt kompetens och möjligheter att anpassa utbildningen till individer med varierande kunskaper i svenska språket.

För antagning till kombinationsutbildningar ställs språkliga krav av i princip samtliga huvudmän vi samtalat med inom projektet. Som noterats ovan gör dock olika huvudmän olika bedömningar av vilken språklig nivå på svenska (i form av betyg) som behövs för olika utbildningar.

Antagningsprocessen inför kombinationsutbildningar sker på varierande sätt, ofta med externa test av språklig nivå i svenska och inte (enbart) på basis av betyg/nationella prov i sfi. Det råder olika åsikter huruvida externa test är nödvändiga och/eller relevanta för kombinationsutbildningar. Det förekommer också att man genomför intervjuer/samtal.

---

⁴ Skolverket (2018) *Redovisning av uppdrag om hinder för individer med bristande kunskaper i svenska språket att delta i utbildning inom kommunal vuxenutbildning.*

⁵ Skolinspektionen (2010) *Svenskundervisning för invandrare (sfi) – en granskning av hur utbildningen formas efter deltagarnas förutsättningar och mål.*

Många informanter, framför allt i större städer, önskar genomföra antagningen på ett mer omfattande sätt. Det kan handla om att ställa fler frågor i ett samtal, att mer noggrant undersöka elevens (yrkes-)erfarenheter eller vari den språkliga färdigheten består. Många uttrycker också önskemål om att lärare ska medverka i antagningsprocessen för att kunna göra en pedagogiskt baserad bedömning av elevens möjlighet att tillgodogöra sig studierna.

Ingen av informanterna anger att man tydligt vid antagningen väger in undervisningens utformning, dvs i vilken mån undervisningen kommer att anpassas till elevens förutsättningar och behov (t.ex. SKOLFS 2012:101) när man bedömer elevernas möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen (en kartläggning av antagningsprocessen ingår dock inte i föreliggande uppdrag).

Det finns utbildningar där elever uppger att de inte helt förstått helt vilken typ av utbildning man påbörjat, eller vilka arbetsuppgifter yrket omfattar.

5.5.3 Olika antal timmar sfi/läs- och skriv samt yrke

Utbildning i sfi ska i genomsnitt under en fyraveckorsperiod omfatta minst 15 timmars undervisning i veckan. Undervisningens omfattning får minskas om en elev begär det och huvudmannen bedömer att det är förenligt med utbildningens syfte (20 kapitlet, 24§ skollagen). Detta följs dock inte upp på nationell nivå, varken för ”reguljär” sfi eller för kombinationsutbildningar.

Utbildningen i sfi ska också ge elever som saknar grundläggande läs- och skrivfärdigheter möjlighet att få sådana färdigheter. Den undervisningen utgör en egen del som kombineras med kurserna A-D, oavsett studieväg, och ingår inte i den garanterade undervisningstiden. Läs- och skrivinläring är alltså en process som kan pågå under hela den tid som eleven deltar i sfi, även inom ramen för en kombinationsutbildning.

Verksamheterna har i olika grad funderat på hur man ska hantera frågan om antalet timmar för undervisningstid i sfi samt för läs- och skrivundervisning – och den totala undervisningstiden inom yrkesutbildningen.

Det förekommer att man ordnar kombinationsutbildningens innehåll parallellt och i tydliga schemapositioner om t.ex. 15 timmar sfi och 15 timmars yrkesutbildning och/eller tidssatta orienteringskurser. När man anordnar integrerad undervisning blir antalet timmar för språk respektive yrke mer ”otydligt” för alla inblandade. Det finns elever i kombinationsutbildning som menar att de önskar få mer undervisning specifikt rörande sin språkutveckling.

De flesta rektorer och lärare kan inte ange några riktlinjer för hur man bör resonera kring elevens rättighet till garanterad undervisningstid. Lärare uttrycker ibland en oro över risken att eleven inte får den språkundervisning hen har rätt till. Framför allt rektorer och sfi- och sva-lärare resonerar om det faktum att språkutvecklingen får stå tillbaka för yrkesutvecklingen.

5.5.4 Olika innehåll är olika relevant

Inom i princip varje samtal i kartläggningsprojektet har frågor lyfts huruvida kunskapskraven i kombinationsutbildningarnas kurs- och ämnesplaners är relevanta för utbildningarna och arbetsmarknadens krav, dvs i relation till de arbetsuppgifter eleverna har att hantera.

Man menar ofta att dessa krav inte är i överensstämmelse med de krav på *yrkes- och arbetslivskommunikation* som arbetsmarknaden ställer. Yrkeslärare hänvisar ofta till de kommunikativa krav som de själva har kännedom i det praktiska yrkeslivet, men man hänvisar också till de ospecifika krav som lyfts fram i den offentliga debatten på att eleverna måste kunna ”mer svenska” eller ”bättre svenska”.

Båda kategorier av lärare hänvisar också till arbetsmarknadens krav i form av apl-handledares formuleringar rörande ”hur bra” det går för eleven på apl-platsen. Härvidlag finns det exempel på att apl-handledare stödjer urvalet av arbetslivsrelevant innehåll i utbildningen genom att formulera konkreta kommunikativa utmaningar i specifika situationer under apl som lärarna kan arbeta utifrån.

Det finns också sfi- och sva-lärare som inte ser några problem med gällande sfi- och sva-lärare kurs- och ämnesplaner utan menar att dessa dokument ”tillåter”, eller till och med kräver, anpassning av innehållet till elevernas behov och de krav man uppfattar att arbetsmarknaden ställer. En sådan uppfattning kan sägas ta stöd i läroplanens skrivningar och lärarna uppfattar ett stort handlingsutrymme vad gäller att anpassa kurs- och ämnesplanerna till elevernas förutsättningar och behov och till arbetslivets krav. Man menar att man i samråd med ”likasinnade” yrkeslärare har mandat att fatta beslut om kursernas innehåll. Ofta lyfter lärarna även att läromedlen i huvudsak inte är anpassade till kombinationsutbildningarnas målgrupp; att läromedlen har fel innehåll, inte stödjer ett anpassat arbetssätt; att de ligger på fel ”språklig” nivå då de förutsätter en högre läskunnighet på svenska.

Däremot framkommer emellanåt olika åsikter om vilket *yrkesinnehåll* som är relevant för målgruppen och yrket. Det blir tydligt i kartläggningen att lärare tolkar ämnesplaner på olika sätt och att man känner sig olika mycket ”låsta” av dessa styrdokument, dvs man upplever ett olika stort handlingsutrymme att anpassa undervisningen i relation till läroplanens mer övergripande formuleringar.

Vissa lärare uppfattar kursplanerna och/eller läromedlens innehåll (som man uppfattar som en spegling av kursplanerna) som mer detaljstyrande. Man framför att dessa elever kanske ska studera vidare och då behöver ha tillägnat sig all den kunskap som styrdokumentet anses innehålla, ofta tolkat som läromedlens innehåll. Man jämför med motsvarande yrkesutbildningar på gymnasiet och menar att ”vi får inte utbilda ett A- och B-lag ” där ett ”B-lag” skulle utgöras av elever från kombinationsutbildningar som tillägnat sig ett mindre omfattande innehåll. Dessa lärare tenderar att uttrycka stor stress över att ”hinna med allt”

och även att mena att de språkliga kraven i svenska för antagning till kombinationsutbildningar bör höjas.

Inte bara lärare som arbetar i olika yrkesutbildningar kan ha olika åsikter om vad som är relevant innehåll. Även lärare inom samma yrkesutbildning kan ha olika uppfattning och detta föranleder emellanåt konflikter och samarbetsproblem som kan gå ut över undervisningen.

Detta citat från en yrkeslärare visar på den frustration med omfattande krav i kurs-/ämnesplaner i relation till arbetslivets krav:

Nu följer vi ju Skolverket förstås och vissa kurser kan man ju tänka, åh why, åh why? Måste man kunna det här om man ska få ett jobb som vårdbiträde?

5.5.5 Olika former av bedömning

Bedömning av olika former är en del av undervisningen och vid bedömning, t.ex. prov, ställs lärares (olika) förhållningssätt på sin spets. Lärare berättar om samtal kring bedömning där det blir tydligt att man har olika sätt att se på vad som är relevant innehåll (måste ett blivande vårdbiträde kunna allt om x (yrkeskunskap) och y (skönlitterära genrer)?) och på hur många skriftliga prov man behöver ha och på hur dessa isåfall ska utformas. Lärare berättar att sådana, ofta upprepade, diskussioner kan leda till att slitningar i samarbetet kan uppstå eller förstärkas.

Framför allt lärare som arbetat med flera kombinationsutbildningar tycks mena att undervisningen för den här målgruppen bör nyttja formativ bedömning (kontinuerligt och på olika sätt) och i hög grad bestå av muntliga bedömningstillfällen, eventuellt med t.ex. bildstöd, eftersom eleverna missgynnas av skriftliga prov då de ännu inte kan redogöra för teoretiska aspekter av ämnesinnehållet på sitt andraspråk.

Nationella prov ska göras i slutet av sfi-kurserna B, C och D (SKOLFS 2012:101) som ett stöd för att likvärdigt och rättvist göra bedömningar och sätta betyg på en elevs kunskaper. Många informanter påtalar att de nationella proven inte upplevs som relevanta i relation till det innehåll som man uppfattar att kombinationsutbildningarna bör ha och att man inte anser sig ha tid att genomföra alla delproven, då såväl genomförandet som tränandet inför proven tar tid från den undervisning man vill prioritera.

5.5.6 Olika möjligheter att samarbeta, pröva och utveckla

I princip samtliga rektorer och lärare lyfter fram ett nära samarbete mellan lärare som avgörande för kvaliteten på och utvecklingen av undervisningen i kombinationsutbildningarna.

I samtalen med rektorer och lärare blir det också tydligt att man har/avsätter olika mycket tid för lärares planering inför start av en kombinationsutbildning, för gemensam planeringstid under utbildningen och för utvärdering av den. Därmed har lärarna olika förutsättningar att planera och reflektera över sin undervisning,

vilket givetvis medför olika förutsättningar för ett gott samarbete och en hög kvalitet.

Ovan resonerades om hur lärare uppfattar att man ska/kan/bör/vågar utforma/anpassa sin undervisning, men också att det hos många lärare finns en stor önskan om att pröva och utveckla undervisningen. Avgörande förutsättningar för verksamhetsutveckling är förstås bl.a. tid och pengar – och behovet av omfattningen av dessa tycks i hög grad bero på de förhållningssätt som lärarna har och på hur länge de har arbetat tillsammans. Vissa lärare ”finner varandra” relativt snabbt, medan andra behöver mera tid och gemensamt arbete för att hitta ett fungerande samarbete.

Vissa lärare arbetar åtskilda från kollegor; många sfi-lärare arbetar ensamma eller i par i små verksamheter och yrkeslärare kan vara geografiskt åtskilda från andra lärare, t.ex. då en verkstadslokal finns i en annan del av orten. Det förekommer också att sfi finns i en ort och yrkesutbildningen i en ort flera mil bort. Dessa geografiska förhållanden kan förstås försvåra samarbete och utveckling.

Rektorer kan uppleva det som svårt att ”gå in och säga nåt”, dvs försöka få till stånd en förändring rörande arbetsätt och samarbete när lärare från gymnasiet och lärare från komvux ska samarbeta – vanligtvis finns det en annan rektor för gymnasiet. Det kan också då vara extra svårt att hitta gemensamma tider för planering och kompetensutveckling. Därutöver kan rektorer känna sig osäker på hur undervisningen bör utformas och även på mer formella aspekter som t.ex. om två gymnasiala kurser kan eller bör läggas parallellt.

Det förekommer att huvudmän reglerar det (minsta) antalet timmar lärarna ska ”arbeta tillsammans” eller ”samundervisa”, men inte vad som ska integreras och hur. Lärare kan samverka fullt ut kring planering, genomförande och bedömning – eller kring delar av undervisningen. Många informanter önskar tydligare riktlinjer och stöd från rektorer rörande samarbete lärare emellan. Både rektorer och lärare efterfrågar konkreta exempel på undervisning och samarbete som underlag för sådana samtal.

Möjligheter att delta i relevant kompetensutveckling och reflektera kring forskning och beprövad erfarenhet kan förstås potentiellt bidra till ett gott samarbete och en utveckling av undervisningen. I en enkät till landets kommuner ställde KLIVA-utredningens (SOU 2020:66) frågor om i vilken utsträckning sfi-lärare och ämnes-/yrkeslärare i kombinationsutbildningar med sfi tagit del av kompetensutveckling under det senaste året. Enligt svaren hade i genomsnitt 88 procent av sfi-lärarna respektive 65 procent av ämnes-/yrkeslärare i kombinationsutbildningar med sfi deltagit i någon typ av kompetensutveckling. Majoriteten av de lärare som deltagit i kompetensutveckling hade gjort det 1–2 dagar och endast 7 procent i båda lärargrupperna hade tagit del av sammanhängande utbildning över längre tid.

De lärare som vi samtalat med för denna kartläggning har dock inte deltagit i kompetensutveckling alls i den omfattningen. Mycket få rektorer/lärare uppger att

de på senare tid tagit del av någon kompetensutvecklingsinsats som kan sägas röra undervisning i kombinationsutbildningar. Däremot anger många att de sökt information på nätet och läst relevanta texter i mån av tid.

Företrädare för några verksamheter uppger dock att de deltagit i nationella satsningar på kompetens- och/eller verksamhetsutveckling och att man har nytta av detta nu för kombinationsutbildningarna. Ytterst få anger att de önskar ta del av universitetskurser med högskolepoäng. Istället önskar man få delta i verksamhetsutvecklande insatser, dvs riktade insatser där hela eller största delen av verksamheten samtidigt deltar.

Lärare menar generellt att det bästa sättet att utveckla sin undervisning är att göra; dvs att planera, pröva, utvärdera och pröva igen. Så länge man uppfattar att man har gemensam tid och mandat att pröva, reflektera och ändra i undervisningen så vill man gärna pröva sina idéer i detta ännu utforskade område.

Några rektorer och lärare önskar möjlighet att delta i nätverk för att utbyta erfarenheter av att anordna kombinationsutbildningar.

6. Analys och diskussion

Som visats ovan väljer olika huvudmän olika upplägg för undervisning riktad mot ett kommande arbetsliv – beroende på en mängd olika och samverkande förutsättningar som huvudmannen kan eller inte kan påverka på kortare eller längre sikt.

Att starta upp kombinationsutbildningar – eller andra varianter – utan hänsyn till de förutsättningar som behövs kan förstås innebära kvalitetsrisker som senare kan komma att behöva hanteras av rektorer och lärare – inte i första hand av beslutsfattare.

Å andra sidan kan det finnas anledningar att starta utbildningar även utan att alla förutsättningar finns på plats, förutsatt att man anser sig kunna ordna nödvändiga förutsättningar en tid in i utbildningen – och att denna förskjutning är tydlig för alla ansvariga. Flera informanter uttrycker också att det var svårt att planera i detalj innan man startat eftersom undervisningen var ett så nytt uppdrag, man visste inte riktigt hur man skulle göra. Det viktiga blir att se till att lärarna kontinuerligt har möjligheter att pröva och reflektera kring undervisningen och att de behov av förutsättningar som efterhand blir tydligare tillgodoses.

6.1 Avgörande förutsättningar för integrerande undervisning

Det här avsnittet kan ses som en kommenterad lista över de förutsättningar som vi utifrån intervjuerna och vårt eget utvecklingsarbete uppfattar som mest avgörande för elevernas möjligheter att lära i integrerande undervisning inom kombinationsutbildningar.

Andra förutsättningar som (in-)direkt har bäring på undervisningen i kombinationsutbildningar behandlas i andra redovisningar inom projektet, formulerade av Malmö Universitet och Linköpings universitet.

6.1.1 Tillgång till forskning och beprövad erfarenhet

Avgörande för kvalitet är förstås att utbildningen vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (skollagen SFS 2000:800, 5§). I dagsläget saknas dock, vad vi erfar, direkt forskning om undervisning i kombinationsutbildningar. Däremot kan vi hämta stöd från forskning inom olika forskningsfält som på olika sätt bidrar med kompletterande perspektiv avseende undervisning för målgruppen i kombinationsutbildningar. Även den beprövade erfarenhet som hittills producerats av NC⁶ ger stöd en integrerande undervisning med ett sammanhållet innehåll. De forskningsfält som är aktuella är vuxnas lärande, andraspråkslärande, språkvetenskap, yrkespedagogik, arbetsplatslärande, allmändidaktik, ämnesdidaktik, bedömning och skolutveckling. För en överblick kan användas översikter från Vetenskapsrådet och Ifous.⁷

Inte heller beprövad erfarenhet⁸ inom kombinationsutbildningar finns i större omfattning. Här hänvisar vi främst till det material som kontinuerligt publiceras på NCs webbsida och på Skolverkets webb.⁹ Särskilt vill vi uppmana till samtal utifrån de didaktiska principer som NC formulerat som stöd för utformande av relevanta arbetsätt inom kombinationsutbildningar. Det finns en stor efterfrågan på fler konkreta exempel på hur undervisning kan utformas och vi menar att det därutöver även behöver tas fram stöd för lärares didaktiska reflektioner i samband med undervisningens genomförande (se avsnittet Rekommendationer, till Skolverket och lärosäten).

Vad vi erfar behandlas generellt sett inte (eller ytterst lite) didaktiska frågor om undervisning inom kombinationsutbildning eller andra varianter mot arbetslivet inom reguljära lärarutbildningar för lärare i svenska som andraspråk eller till yrkeslärare. För detta relativt nya uppdrag behövs därför stöd att pröva, reflektera och pröva igen på ett systematiskt sätt.

⁶ Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar - Nationellt centrum för svenska som andraspråk

⁷ Flerspråkighet – en forskningsöversikt - Vetenskapsrådet (vr.se) och 201703-Ifous-2017-3-F-SLUTVERSION.pdf

⁸ Se t.ex. Skolverket (2022a) Det här är vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet - Skolverket och Jahnke, A. (2022).

⁹ Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar - Nationellt centrum för svenska som andraspråk samt Organisera och genomföra kombinationsutbildningar inom komvux - Skolverket

Det finns inte någon ”universalmetod” för undervisning i kombinationsutbildning lika lite som det finns någon sådan för andra delar av utbildningsväsendet. Utifrån tillgång till forskning och beprövad erfarenhet behöver varje lärare istället kontinuerligt pröva och anpassa sin undervisning med fokus på vilka möjligheter den erbjuder eleven att lära språk och yrke samtidigt och sammanhållet. Här finns det inga genvägar utan rektor och lärare behöver tillräckliga möjligheter (tid och input) för att kontinuerligt kunna reflektera över undervisningen.

Flera informanter berättar också att de sökt efter forskning, beprövad erfarenhet och goda exempel på nätet och genom kontakter med andra verksamheter och att detta fått ligga till grund för eget prövande och reflekterande i undervisningen.

Avgörande för kvalitet i undervisning i kombinationsutbildningarna är alltså lärares möjligheter att fundera över vad man eventuellt behöver ändra på jämfört med sin tidigare undervisning i t.ex. sk reguljär sfi eller yrkesutbildning på gymnasiet. Detta kan förstås ske inom en verksamhet eller tillsammans med andra i form av kompetensutveckling för individer eller som verksamhetsutveckling eller i form av nätverk för rektorer/lärare. Här behövs insatser med stöd från Skolverket och lärosäten, som i sin tur kan behöva utveckla sin kunskap om integrerande undervisning inom kombinationsutbildningar (se vidare följande avsnitt samt avsnittet Rekommendationer).

6.1.2 Ändamålsenliga och tydliga styrdokument, riktlinjer, bedömningsstöd

En avgörande förutsättning för kvalitet är förstås att gällande styrdokument och kommunala riktlinjer är ändamålsenliga och tydliga för de verksamma i kombinationsutbildningarna. Som nämnts ovan behöver rektorer och lärare i dagsläget lägga mycket tid och kraft på att utveckla undervisning för målgruppen och de förutsättningar som krävs. Osäkerhet kring hur undervisningen bör organiseras och genomföras leder ibland till osäkerhet och frustration när man inte uppnår enighet kring viktiga frågor om anpassning, likvärdighet och samarbetsformer för lärare.

Rektorer som uppmärksammar detta formulerar det som att det finns olika ”läger” eller ”ståndpunkter” som försvårar samarbete och utveckling. Man kan också se dessa uppfattningar som skillnader i förhållningssätt till sfi:s roll samt till eleverna, lärande och till andraspråkets betydelse för lärande och (en första) etablering på arbetsmarknaden.

Tre synsätt kring vad som ska betraktas som sfi:s ansvar och roll kan urskiljas (se t.ex. Vetenskapsrådet (2012, s. 383 ff).

- Sfi som förutsättning för integration och delaktighet i det svenska samhället (integrationspolitiska mål)
- Sfi som verktyg för individens snabba inträde på arbetsmarknaden och egenförsörjning (arbetsmarknadspolitiska mål)

- Sfi som en kvalificerad språkutbildning (utbildningspolitiska mål/kursplanemål)

Dessa synsätt kan relateras till olika sätt att se på ”relationen ” mellan andraspråkundervisningen och yrkesundervisningen i kombinationsutbildningar.

Det finns de som menar att sfi- och andraspråkundervisningen i kombinationsutbildningar har som mål att uppnå det ”språk” som behövs i ett specifikt yrke – och i förlängningen att eleverna får ett arbete efter utbildningen. Att få ett jobb ses som en (tillräcklig) utvärdering av utbildningen. Därmed, menar man, blir de nationella proven och de formella kunskapskraven i sfi och sva mindre relevanta.

Det finns de som menar att kunskapskraven i sfi och sva är ett mål i sig – inte främst/enda ett medel att det språk som behövs i ett specifikt yrke. Här betonas det man uppfattar som sfi-utbildningens bredare mål, t.ex. om aktiv delaktighet i samhället och för vidare studier, och man vill undervisa för att eleverna ska kunna klara de nationella proven i sfi och de formella kunskapskraven.

Det finns vidare de som menar att det i en sfi-utbildning som ska ge eleverna möjlighet att uppnå ett grundläggande funktionellt andraspråk, en kommunikativ språkförmåga, är ändamålsenligt för språkutvecklingen att kombinera/integrera med innehållet i yrkeskurser, bl.a. eftersom sfi saknar centralt innehåll. Här kan man se det som att den kommunikativa språkförmåga inom de domäner sfi ska arbeta med; vardags-, samhälls- och arbetsliv samt studier, ”ingår” i de yrkeskommunikativa färdigheter som eleverna ska uppnå inom olika yrkeskurser.

Det kan vara så att vissa förhållningssätt är mer förekommande inom vissa yrkesutbildningar. Vad vi erfar kan det inom mer sk praktiska utbildningar som till kock eller handel finnas en mer pragmatisk syn och fokus på att det som yrkeslärarna uppfattar som relevant får styra innehållet, snarare än strikt tolkning av ämnesplaner eller att läromedlets innehåll får styra.

Olika traditioner som kan relateras till olika yrkesutbildningar kan verka styrande på lärarnas prioriteringar i yrkesutbildningarna. Vad vi erfar fokuserar t.ex kockutbildning i hög grad enligt tradition på handlag och hantering av kommande konkreta situationer för arbetslivet snarare än att starta undervisningen i olika teoretiska aspekter av matlagning såsom kemiska processer vid olika temperaturer eller vattenhaltens betydelse för bakterietillväxt.

Inom vård- och omsorg kan däremot andra traditioner färga undervisningen. Exempelvis kan det teoretiska invärtesmedicinska innehållet fokuseras snarare än att elevernas möjligheter att utveckla yrkeskommunikativa förmågor och handlag vid genomförande av de omsorgsuppgifter som vård och omsorgsutbildningen syftar till. Man kan uttrycka det som att vård och omsorgsutbildning har en ”teoretisk identitet” som många yrkeslärare värnar oavsett den aktuella elevgruppens behov.

Sådana skilda traditioner kan få konsekvenser för i vilken mån yrkeslärare anser sig ha mandat och ”rätt” att anpassa undervisningen utifrån kortutbildade andraspråkstalande elevers behov och branschernas krav.

Det finns dock inte direkt stöd i styrdokument för att den ena eller andra uppfattningen om t.ex. relevant innehåll är ”rätt” eller ”fel”. Det vi dock påpekar är att det finns tydligt framskrivet i läroplanen för vuxenutbildningen att en likvärdig utbildning inte innebär...

... att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt. /.../ Hänsyn ska tas till de enskilda elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå. Det finns också olika vägar att nå målen. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför bör till exempel undervisning /.../ utformas olika för olika elever.

Det finns exempel på huvudmän som formulerar riktlinjer för att skapa tydlighet kring vad som ska gälla för kombinationsutbildningar i kommunen. Detta kan vara viktigt särskilt när man har ett flertal anordnare. Vad vi erfar finns det mycket goda exempel på riktlinjer som stödjer verksamheter, men även dåliga exempel. KLIVA-utredningen (SOU 2020:66) beskriver att det kan finnas stora brister i kommunernas beställarkompetens.

För huvudmännens möjligheter att formulera tydliga riktlinjer behöver begrepp och styrdokument som används för kombinationsutbildningar vara ändamålsenliga och tydliga. Även som stöd för samtal/samarbete mellan aktörer, rektorer och lärare och lärare emellan är detta viktigt (se vidare avsnittet Rekommendationer).

6.1.3 Undervisningen är integrerande

Resultat från ovan nämnda forskningsfält och beprövad erfarenhet ger oss alltså stöd att förorda integrerande undervisning inom kombinationsutbildningar.

Att tillse att innehållet vävs samman betyder, som tidigare nämnts, att det kan finnas anledning att tänka på sådan undervisning som ”något annat”, ”något nytt”, för att betona att undervisningen ska anpassas till en heterogen målgrupp av elever som oftast inte har avklarade sfi-studier och studerar gymnasiala yrkeskurser på sitt andraspråk.

Lärare ställs nämligen inför en mängd utmaningar för att anpassa undervisningen, t.ex. kan följande vara nytt och ställa krav på tid och engagemang för sfi-/sva-lärare respektive yrkeslärare:

- samverka nära och undervisa/bedöma tillsammans med en annan kategori lärare som har ett helt annat expertområde och fokus
- sätta sig in i och använda sig av helt nya och flera styrdokument, t.ex. kan lärare ha att hantera sex olika kurs- och ämnesplaner vid planeringen av undervisningen, förutom skollag och läroplan.
- sätta sig in i och använda sig av ny forskning och beprövad erfarenhet

- förstå arbetsmarknadens krav på yrkeskommunikation och -kunskaper; hur kommunicerar man på verkstadsgolvet, i restaurangköket, i förskolans samling, när man vänder en patient...?
- arbeta med elever som ännu inte är klara med sfi, som eventuellt varit länge i Sverige, som har olika yrkesbakgrunder mm.
- förstå vad det innebär att lära sig ett andraspråk som vuxen
- förstå hur man kan lära (ett ämne/yrke) på andraspråket istället för modersmålet
- arbeta i ny typ av lokaler såsom verkstad/metodrum etc
- stödja elevernas informella lärande, utanför skolmiljön
- samarbeta med apl-handledare för att säkerställa att utbildningen är ändamålsenlig och kompatibel med arbetslivets krav

De didaktiska principer som NC utarbetat är avsedda att fungera som stöd för integrerande arbetssätt i samtliga yrkesutbildningar inom kombinationsutbildningar, dvs för i huvudsak kortutbildade andraspråkstalare. Principerna ska ses som verktyg för att utveckla ett kritiskt perspektiv på sin egen undervisning och elevernas möjligheter att lära. Här ingår även att läroplanernas demokratimål omsätts och respekteras. Arbetssätten behöver utformas utifrån aktuell yrkesutbildning och de förutsättningar som råder.

Vidare behöver arbetssätt som utgår från principerna fortsatt prövas ut och beskrivas inom olika yrkesutbildningar för att öka omfattningen av beprövad erfarenhet (se vidare avsnittet Rekommendationer).

Vi konstaterar att olika yrkesutbildningar omfattar delvis olika förutsättningar för lärande. Ett par exempel:

- Undervisning för blivande kockar kan ses som mer ”praktisk” då man kan använda utbildningens kök för praktiskt arbete/träning, dvs för att träna olika praktiska moment (såsom hacka, steka, röra osv) och koppla detta till teori.
- I metodrummet för vård- och omsorgsutbildningen kan man träna vissa enklare övningar (t.ex. att vända på en docka), men man kan inte träna att vända en vårdtagare.

Det som dock är gemensamt för båda utbildningarna är att eleverna behöver utveckla yrkeskommunikativa färdigheter som i mångt och mycket liknar varandra förutom en yrkesspecifik vokabulär.

De behöver svenska för att tala ”i” situationer (t.ex. i en situation när en arbetsuppgift utförs tillsammans med kollegor, vårdtagare, lunchgäster). De behöver svenska för att tala ”om” situationer (t.ex. samtala efteråt om en situation med t.ex. kollegor, anhöriga, chefer). De behöver också svenska för att redogöra för något, t.ex. för att visa lärarna att man tillägnat sig viss kunskap/förståelse och även svenska för att fortsätta tillägna sig ny kunskap (se vidare avsnittet Fokus är på ett funktionellt (yrkes-)andraspråk).

Undervisningen anpassas utifrån förståelse av ”glappet”

Att beskriva den kommunikation som behövs i ett specifikt yrke är svårt även för den som har en relevant yrkesutbildning och har arbetat länge inom yrket. I den offentliga debatten och även mellan olika utbildningsaktörer omtalas elevers/individens yrkeskommunikativa färdigheter ofta i termer av behov av ”mer svenska”, ”högre språklig nivå”, att eleverna ”måste bli *bättre* på språk”, ”de *kan inte prata* med barnen” eller att den språkliga färdigheten är ”en säkerhetsrisk”. Eller så man talar om ”arbetsmarknadens *höga* språkliga krav” i allmänhet.

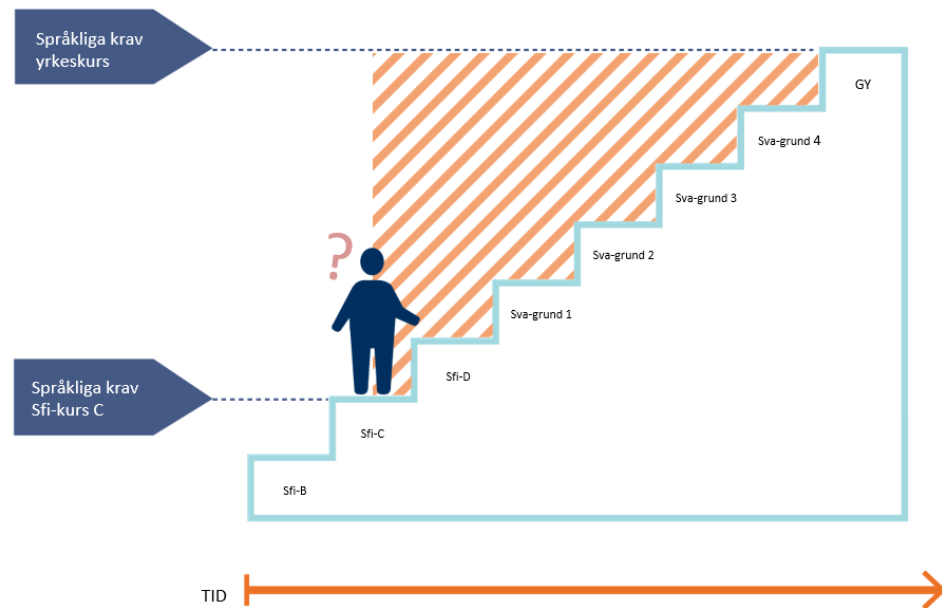
Att eleverna behöver ”mer svenska” eller ”en högre språklig nivå” relateras ofta till det formella systemet med betygsnivåer för olika kurser i sfi/svenska/som andraspråk. ”Högre” relaterar då till ett högre betygssteg eller en kurs högre upp i systemet. Kunskapskraven för dessa kurser är dock inte relaterade till kommunikativa behov inom arbets- och yrkesliv

Samtliga verksamheter i kartläggningen formulerar språkliga nivåer, t.ex. avklarad sfi-kurs C, för att få påbörja studier i kombinationsutbildningar. Kommunen ska dock individuellt bedöma om en sökande är behörig till en viss utbildning och i det ingår att bedöma om den sökande har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen (20 kap. § 20 skollagen).

För att illustrera de språkliga utmaningar som lärare och elever står inför kan figur 1 användas. Figuren visar det formella systemet för språkliga nivåer; den språkliga nivån i andraspråket (t.ex. betyg i sfi-kurs C), som eleven kan ha vid start i kombinationsutbildning. Figuren visar också den språkliga nivå som i huvudsak krävs för studier inom gymnasiala yrkeskurser (svenska som andraspråk). Undervisningen behöver därför utformas för att eleverna ska kunna tillägna sig yrkeskursernas innehåll trots att de ännu inte har språkliga redskap på svenska för sådant lärande. Denna utmaning kan beskrivas som undervisning i ett språkligt ”glapp” (det streckade området), dvs det ”glapp” som finns mellan den språkliga nivå som eleverna befinner sig på och den nivå som yrkesutbildningen är tänkt för, vilket avspeglas i ämnesplaner och läromedel.

För att förstå utmaningen kan man föreställa sig hur det skulle vara att t.ex. studera en gymnasial yrkeskurs i mekanik, hygien eller medicin på ett språk som man inte behärskar på en högre nivå, exempelvis italienska, franska eller tyska. Skulle språkfärdigheterna ”räcka” för att redogöra för hur en motor fungerar, hur mögel uppstår eller hur blodomloppet fungerar? Hur man reparerar bromsbelägg, filear fisk eller lägger om liggsår?

Figur 1. Arbete i "glappet". Illustration E. Wikander/Azote.

Det är alltså ett relevant arbetssätt i detta ”glapp” som utgör en av förutsättningarna för att eleverna direkt ska kunna börja att tillgodogöra sig ett yrkesinnehåll och utveckla sitt andraspråk. Självklart måste dock innehållet vara kognitivt utmanande och omfatta didaktisk stöttning, vilket finns beskrivet utifrån NCs didaktiska principer.¹⁰

Det är vidare sådan undervisning som kan beskrivas som ”något annat” än det som behövs i undervisning för elever som har haft lång tid i den svenska grundskolan på sig för att uppnå den språkliga färdighet i svenska som behövs för studier på gymnasial nivå. Elever i kombinationsutbildningen har ju avsevärt kortare tid på sig för att på sitt andraspråk avsluta gymnasiala studier.

Som tidigare nämnts har i nästan samtliga samtal med informanterna förts diskussioner kring vilken språklig nivå i svenska som är ändamålsenlig/möjlig som start för studier i olika kombinationsutbildningar. Mer sällan relateras dock den språkliga nivån *till undervisningens utformning*, t.ex. huruvida den kan betecknas som parallell, kombinerad eller integrerad och hur den i övrigt är utformad för att stödja eleverna att tillgodogöra sig yrkesinnehållet via andraspråket. När undervisningen är anpassad till elevernas behov och förutsättningar kan det finnas möjligheter att anta elever på lägre språkliga nivåer än gymnasial nivå. När undervisningen inte anpassas behöver den språkliga nivån för antagning vara högre så att eleverna som antas redan har en väl utvecklad språk-, läs- och skrivförmåga på svenska.

För att få använda sig av den skyddade yrkestiteln undersköterska kommer nya regler att börja gälla från 1 juli 2022. Förutom en delvis ny utbildningsgång kommer kraven på svenska som andraspråk att höjas till avklarad kurs svenska

¹⁰ [Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar - Nationellt centrum för svenska som andraspråk](#)

som andraspråk 1 på gymnasial nivå. Om tiden för kombinationsutbildning för undersköterska inte utökas behöver den språkliga nivån för antagning höjas.

Fokus är på ett funktionellt (yrkes-)andraspråk

Såväl inom kartlägningsprojektet som inom Skolverkets regionala dialoger har uppmärksammats att elever som har svenska som andraspråk kan klara yrkesstudier men ändå inte kan hantera arbetsituationer på andraspråket (Skolverket 2022b, våra markeringar).¹¹

Under årets dialoger lyfts särskilt en stor grupp elever med kort utbildningsbakgrund som står långt ifrån arbetsmarknaden och som behöver mycket tid och stöd för att kunna tillgodogöra sig utbildning på gymnasial nivå. Elevernas bristande språkkunskaper, ofta kopplat till yrkesutbildning och arbetsgivares efterfrågan, återkommer också i diskussionerna. /.../

*Utmaningen är ofta språkkunskaper. Man kan ofta kombinera studier på yrkesutbildningar med sfi och **studierna kan gå bra**, men när man kommer ut i arbete är uppfattningen från arbetsgivarna **att språkkunskaperna inte är tillräckligt bra**.*

*Uppfattningen verkar ofta vara att man ska ha ett betyg i svenska som andraspråk 1 på gymnasial nivå, men det **betyder inte alltid att eleven kan språket bra i en praktisk yrkesroll**. Då får vi tillbaka att utbildningen inte är tillräckligt bra. /.../*

Elever och lärare berättar om den frustration de kan uppleva när både elev, lärare och apl-handledare upplever att eleverna har god progression både språkligt och yrkesmässigt, att de kan hantera situationer på apl allt bättre, men att detta *inte* innebär att eleven nått ett ”högre” betygssteg eller klarat en ”högre” kurs i det formella systemet.

Språkutvecklingen i integrerande undervisning följer långt ifrån alltid det formella systemets ”trappa” mot högre nivåer. Snarare kan språkutvecklingen för många elever beskrivas som cyklisk, dvs språkfärdigheten utvecklas när eleverna får möjlighet att träna och lära språk och yrke vid upprepade och varierade tillfällen/sammanhang – och i och med detta uppnår en bredd, ett djup och en stabilitet i sin andraspråksanvändning i de situationer man tränat på. På det sättet kan man se det som att det finns ett glapp även mellan sådana yrkeskommunikativa färdigheter och kunskapskraven i kurser i det formella systemet. Det formella systemet fångar inte heller det självförtroende som eleverna ofta säger att de uppnår i utbildningen; att de vågar kommunicera mera, vågar vara delaktiga i utmanande situationer på apl eller arbetsplatsen.

Troligen är det mycket tack vare elevernas tillgång till såväl formellt lärande i undervisningsmiljö som informellt lärande i arbetsmiljö som detta självförtroende och lärande kan ske (Jfr Sandwall 2013, Sweco 2021)

Sammanfattningsvis kan sägas att det saknas relevanta verktyg för att beskriva elevernas yrkeskommunikativa andraspråksfärdigheter. Vi hänvisar här till det förslag som KLIVA-utredningen (2020:66) lagt om framtagande av ett material (”Bygga svenska vux”) som kan stödja lärare att utforma en mer likvärdig och

---

¹¹ Se även t.ex. Kommunal (2020).

kvalificerad bedömning av progression som stöd för en individanpassad undervisning inom sfi och svenska som andraspråk inom grundläggande nivå samt inom sfi i kombination med ämnes- eller yrkeskurser (se avsnittet Rekommendationer).

Vi menar vidare att vi behöver fundera vidare på om ofta förekommande och ospecifika krav på ”högre” språklig nivå och talet om två separata innehåll/utbildningar ”stör” eller försvårar för konstruktiva samtal om och genomförande av integrerande undervisning. Även strikta krav på garanterad undervisningstid i sfi som manifesteras i schemapositioner för sfi-undervisning och fast tilldelade antal timmar/kurs i sfi eller sva för betyg kan riskera att motverka integrerande undervisning.

Fokus är på arbetslivsrelevant innehåll

Tidigare beskrevs kort lärares arbete och åsikter kring det urval av innehåll som måste göras. Att avgöra vilket innehåll som måste prioriteras och vilket som är relevant för eleverna är ett grannliga arbete. Här ställs också ofta lärares åsikter mot varandra och mot de krav man uppfattar att arbetsmarknaden ställer. Här kan formuleringar i läroplanen för vuxenutbildningen (SKOLFS 2012:101) om vad utbildningen ska leda till och vad eleven ska kunna använda sina kunskaper till utgöra en utgångspunkt – detta övergripande ansvar och ”slutmål” gäller ju såväl språk- som yrkesundervisningen. Här hittar man också formuleringar som vi känner igen från sfi-utbildningens kursplan om aktivt deltagande i samhälls- och arbetsliv.

Läroplanen anger att ”utbildningen ska leda till /.../ en kombination av kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som en individ kan behöva för att kunna nyttja sin fulla potential och aktivt delta i samhälls- och arbetsliv.”

Det anges även att det är ”vuxenutbildningens ansvar att varje elev som har slutfört studier inom vuxenutbildningen i den utsträckning som framgår av elevens individuella studieplan kan använda sina kunskaper som redskap för att

- formulera, analysera och pröva antaganden samt lösa problem,
- reflektera över sina erfarenheter och sitt eget sätt att lära,
- kritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden, och
- lösa praktiska problem och arbetsuppgifter,
- /.../

... samt har förutsättningar för att delta i demokratiska beslutsprocesser i samhälls- och arbetsliv /.../.

Kurs- och ämnesplaner är avsedda att bidra till dessa ”slutmål” och samtidigt medge och stödja en anpassning av undervisningen, inklusive dess innehåll, till elevernas behov och förutsättningar (skollagen SFS 2010:800). Kursplanen för sfi anger inte något centralt innehåll men ”ska ge språkliga redskap för att kommunicera och delta aktivt i vardags-, samhälls- och arbetsliv samt fortsatta

studier (SKOLFS 2017:91). Ämnesplanerna för olika yrkeskurser anger dock centralt innehåll för respektive kurs, vilket medger att yrkesinnehållet kan användas för utveckling av de språkliga redskap som behövs för att kunna delta aktivt i olika miljöer.

Att läsa och tolka styrdokumentet är dock ett omfattande arbete, särskilt som lärare i kombinationsutbildningar använder sig av flera kurs- och ämnesplaner samtidigt i utbildningen, särskilt om flera yrkeskurser läggs ut samtidigt.

Här slits lärarna mellan det de uppfattar att kurs- och ämnesplanerna kräver av dem som tjänstemän, av läromedlens omfattande innehåll och det som de uppfattar att arbetsmarknaden kräver av eleverna. Denna slitning, eller ”ständigt pågående brottningsmatch”, som en av informanterna uttryckte det, bottnar i de förhållningssätt som lärarna har till språk, elever och lärande. Detta kan i sin tur hänga ihop med de ibland inte tydligt formulerade didaktiska traditioner som kan finnas inom språk- och olika yrkesutbildningar. Att lärare tjänstgör i såväl gymnasiet som kombinationsutbildningar kan göra det svårare att anpassa utbildningen till målgruppen inom kombinationsutbildningarna, då det kan behövas olika arbetssätt beroende på elevgruppens behov och förutsättningar. Dock finns ett flertal exempel på lärare som menar att ett integrerande arbetssätt både kan och bör gälla även inom reguljär utbildning för att gynna elevernas lärande.

”Brottningsmatchen” kan vidare hänga ihop med den förståelse och de kunskaper som lärarna haft möjlighet att tillägna sig och använda. Flera rektorer påpekar att en stor andel av yrkeslärarna inte har någon pedagogisk utbildning, vilket bl.a. kan innebära behov av stöd för lektionsplanering. I avsaknad av annat stöd, såsom regelbundna samtal med erfarna kollegor, kan läromedlet bli det som ger lärarna stöd.

Andra påpekar att vissa språklärare kan behöva anpassa kraven på t.ex. korrekthet och utveckla sin förståelse av hur ”ogrammatiskt” (yrkesrelevant) kommunikation ser ut i olika konkreta situationer utanför klassrummet.

God hjälp med urvalet av arbetslivsrelevant innehåll kan vara att be apl-handledare och/eller elever att beskriva situationer på apl-platser eller arbetsplatser som de har svårt att hantera av olika anledningar. Överhuvudtaget bör apl-perioder utgöra en naturlig del av undervisningen genom nogsamt för- och efterarbete. Att lärarna har kontinuerlig kontakt med apl-handledarna och möjligheter att besöka eleverna på apl-platserna är ovärderligt för undervisningens arbetslivsrelevans och för lärarnas kännedom om elevernas färdigheter i autentiska sammanhang.

Det finns alltså behov av stöd för lärare att göra ett relevant urval av innehåll i relation till gällande styrdokument och till arbetsmarknaden (se vidare avsnittet Rekommendationer). Olika former av stöd kan leda till att lärare i högre grad kan fokusera på undervisningen snarare än ägna onödigt omfattande tid till att utifrån

skilda synsätt diskutera olika tolkningar av styrdokumentet, urval av innehåll och bedömning.

Bedömningen är relevant och likvärdig

Nationella prov i sfi ska göras i slutet av sfi-kurserna B, C och D (SKOLFS 2012:101) som ett stöd för att likvärdigt och rättvist göra bedömningar och sätta betyg på elevers kunskaper.

Många verksamma påtalar att de nationella proven inte upplevs som relevanta i relation till det innehåll som man uppfattar att kombinationsutbildningarna bör ha och att man inte anser sig ha tid att genomföra alla delproven.

Eleverna i ”reguljär” sfi brukar träna på provformen genom att genomföra äldre prov. Detta behöver även elever i kombinationsutbildningar göra, särskilt som de kan vara ovana vid skriftliga prov. Tränandet tar dock mycket tid och lärare ifrågasätter, som tidigare nämnts, om detta ska prioriteras på bekostnad av träning av funktionell yrkeskommunikativa färdigheter.

Det finns exempel på att verksamheter tilldelar eleverna ett visst antal timmar per kurs i sfi eller sva för betyg och att man när timmarna ”är slut” och man inte klarat kursen tilldelas betyget inte godkänt. Vi uppfattar också att många lärare i kombinationsutbildningar önskar att de kunde sätta betyg i sfi-kurserna när man bedömer att eleven nått kunskapskraven – utan att behöva göra nationella proven i sfi. Detta fordrar dock överväganden och eventuella ändringar i styrdokumentet (se avsnittet Rekommendationer).

Framför allt lärare som arbetat med flera kombinationsutbildningar tycks mena att undervisningen för den här målgruppen bör nyttja formativ bedömning (kontinuerligt och på olika sätt) och i hög grad bestå av muntliga bedömningstillfällen eftersom elevernas lärande missgynnas av skriftliga prov; de kan ännu helt enkelt inte visa på andraspråket svenska vad de kan.

Skriftliga prov med uppgifter som fordrar inläring – utantillinläring – av teoretiska kunskaper som inte är förankrade i elevernas förståelse kan till och med bli missvisande och olikvärdiga. Läraren kan då inte bedöma om eleverna förstått innebörden i svaren – och på vilket sätt innehållet är relevant för de olika situationer som de kommer att behöva hantera på arbetsplatsen. Läraren kan inte heller alltid bedöma svaren då andraspråket inte medger utförliga och nyanserade svar – för sådan bedömning kan behövas uppföljande och förtydligande frågor.

Det som ytterligare komplicerar bedömning av språklig förmåga hos andraspråksinlärare är att elevernas språkliga och kunskapsmässiga utveckling oftast går i otakt. Det kan leda till osäkerheter i bedömningssituationen av minst två slag:

- Speglar elevsvaret allt det eleven förstår eller visar det bara det eleven förmår uttrycka? Det vill säga kan eleven mer än svaret ger uttryck för?

- Speglar elevsvaret något eleven har lärt sig utantill och egentligen inte alls förstår? Det vill säga kan eleven mindre än svaret ger uttryck för?

Det behöver alltså snarast tas fram stöd för formativ och summativ bedömning inom kombinationsutbildningar. På längre sikt behövs ett mer omfattande material som kan stödja lärare att utforma en mer likvärdig och kvalificerad bedömning av progression som stöd för en individanpassad undervisning inom sfi och svenska som andraspråk inom grundläggande nivå samt inom sfi i kombination med ämnes- eller yrkeskurser (se avsnittet Rekommendationer).

6.1.4 Insatta företrädare för region/huvudman

Tidigare beskrevs informanternas uppfattningar rörande regionala och kommunala beslutsfattaress vilja och förmåga att lyssna på och förstå de förutsättningar som behövs för en undervisning som kan beskrivas som integrerande och ”något annat” (se avsnittet Undervisningen är integrerande) och som gynnar elevernas lärande. Detta kan hänga ihop med en tro på kombinationsutbildningar som ”lösningen på alla problem”. Det finns exempel på att beslutsfattare avvisat rektorer som velat framföra kritiska åsikter rörande förutsättningar för undervisningen genom att påstå att synpunkterna inte är relevanta eftersom ”kombinationsutbildningar leder till arbete”. Ett sådant samband är svårt att leda i bevis såväl i den aktuella verksamheten som generellt i landet. För att fastställa ett sådant samband behöver flera faktorer som t.ex. elevens förutsättningar, undervisningens arbetslivsrelevans, konjunktur och arbetsmarknad vägas in.

Ibland tycks beslut som rör undervisning i kombinationsutbildningar falla mellan stolarna, dvs mellan de olika förvaltningar som är involverade, t.ex. utbildning och arbetsmarknad och verksamheterna får inte de förutsättningar som krävs trots upprepade påstötningar från verksamma.

Kombinationsutbildningar är komplexa och för undervisningen behövs, som tidigare upprepats, en mängd samverkande förutsättningar. För att dessa ska bli tydliga kan beslutsfattare inte ha ett ensidigt fokus på *utbildningarna* – utan måste även skaffa sig en förståelse för hur integrerande undervisning kan se ut och bedrivas och väga in detta i besluts- och planeringsprocesser. Sådan förståelse kan stödjas genom riktat material från Skolverket och lärosätena (se vidare avsnittet Rekommendationer).

I de närmast följande avsnitten behandlas förutsättningar som huvudmännen behöver beakta för hög kvalitet i undervisningens.

6.1.5 Kontinuitet och långsiktighet eftersträvas

Att undervisa i kombinationsutbildningar är ett komplext och ofta ett nytt uppdrag för många lärare och det finns begränsat med stöd i form av forskning och beprövad erfarenhet. Lärare har ofta begränsat med gemensam lärartid för att planera uppstart och reflektera över undervisningen (se även nedan avsnittet Lärare har rimliga förutsättningar och stöd). Att samma lärare får arbeta med undervisning i kombinationsutbildningar, gärna tillsammans, flera gånger blir då

extra viktigt för att man ska kunna pröva, reflektera och pröva igen för att hitta ett fungerande samarbete och arbetssätt för en integrerande undervisning.

Långsiktig planering är dock ofta är svårt i komvux där flexibilitet är ett ledord. För huvudmannens möjligheter att planera långsiktigt för att bl.a. kunna engagera erfarna lärare spelar utformning av statsbidrag för utbildningarna och andra ekonomiska incitament in. Det är även viktigt att inte andra aktörer, t.ex. Arbetsförmedlingen, anordnar utbildningar som eleverna anvisas till eftersom de då inte kan komma ifråga för kombinationsutbildningar. En god och kontinuerlig kommunikation mellan aktörer där utbildning och undervisning står i fokus är självklart avgörande för kontinuitet och långsiktighet. Dessutom är huvudmannens utformning av upphandlingsprocessen rörande vuxenutbildningen avgörande. Att undersöka dessa aspekter ingår dock inte i vårt uppdrag (jfr SOU 2020:66).

Rimlig tid och flexibilitet – innan och efter utbildningen

Som visats tidigare (se avsnittet Kartläggning) kan förberedande insatser inför kombinationsutbildningar ordnas i en strävan att eleverna ska vara mer förberedda för de krävande studierna i kombinationsutbildningar. Att göra det möjligt för elever att återkomma efter utbildningens formella slut för att slutföra kurser, göra prövningar, eller för att kunna göra utökad apl-tid kan också vara viktigt.

Mycket ofta lyfts att de krav CSN har på uppnådda studieresultat stressar och pressar både lärare och elever i kombinationsutbildningar. Man önskar att dessa krav kunde bli mer flexibla och anpassade till såväl innehållet i kurser som till elevernas förutsättningar.

Sammanhållen grupp

Att eleverna i kombinationsutbildningar formar en grupp som studerar tillsammans över längre tid är en avgörande förutsättning för lärandet i dessa utbildningar. Detta påtalas i princip i varje samtal med lärare och elever som vi haft. En sammanhållen grupp gör det möjligt för lärarna att planera och bygga undervisningen utifrån gruppens proximala utvecklingszon och också för eleverna att stödja varandra.

Elever påtalar ofta skillnader mellan att gå i en sammanhållen grupp jämfört med att gå i sfi där det ofta förekommer kontinuerlig intagning, alltså att gruppammansättningen ständigt ändras. Det får naturligtvis konsekvenser för möjligheterna att bygga undervisningen i sfi. En elev uttrycker det så här:

På sfi missar man ju ingenting. Om man är borta och man kommer tillbaka så läser man samma sak.

Att elever som under utbildningens tid blir färdiga med sfi-kurs D går över till svenska som andraspråk på grundläggande nivå och där får en annan (sva-)lärare och ingår i en annan grupp är alltså inte optimalt. Om möjligheten finns bör gruppen hållas samman under hela utbildningen även om det innebär att andraspråkläraren har att hantera en språkligt mer heterogen grupp samt både sfi-

och sva-kursplaner. För detta behöver andraspråkläraren förstås ha tillräckliga förutsättningar för planering av undervisningen.

En andraspråkligt heterogen grupp kräver dock att språkläraren får möjlighet att rapportera in elevbetyg efterhand när hen bedömer att kvaliteten i elevernas arbeten motsvarar ett nytt betyg. Det möjliggör att eleverna i gruppen kan arbeta med samma uppgifter trots att de läser efter olika kursplaner. Om läraren däremot är tvungen att parallellt utgå från olika språkkursplaner och betyg ska rapporteras in på givna datum blir det mycket mer tidskrävande och nästan omöjligt att ha alla elever i samma grupp.

6.1.6 Elever har rimliga förutsättningar och stöd

De förutsättningar som nämnts ovan i detta avsnitt är viktiga för elevernas möjligheter till lärande/genomströmning. Vid planering bör självklart hänsyn tas till elevgruppens övriga förutsättningar och behov. Här nedan ges ytterligare exempel på detta.

Kvalificerad antagningsprocess

Även om vi inte haft i uppdrag att undersöka antagningsprocessen till kombinationsutbildningar kommenteras detta kort här då informanterna lyfter det som en avgörande förutsättning för undervisningen.

En grundläggande förutsättning för elevens möjligheter att lära i kombinationsutbildningarna är att hen fått möjlighet att göra ett informerat val vid antagningen till utbildningen. Om man inte förstått vilken utbildning man påbörjar, vad som kommer att krävas i studierna och i kommande arbetsliv, vilka regler som gäller för CSN och utbildningen, då ökar risken för avhopp och icke framgångsrika studier, dvs det påverkar genomströmningen negativt. Detta är förstås en förlust för såväl individ som samhälle.

Vi menar vidare att beslut rörande urval vid antagning bör tas i relation till hur undervisningen i den aktuella yrkesutbildningen bedrivs och därmed att lärare behöver involveras i antagningsprocessen (se avsnittet Rekommendationer). Erfarna lärare, som undervisat i kombinationsutbildningar tidigare, kan helt enkelt bättre bedöma elevernas möjligheter att klara utbildningen. Det finns goda exempel på effektiva och gedigna antagningsprocesser. Vi vill dock påpeka att det ändå kan vara vanskligt att avgöra vilka elever som har förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen. När det gäller vuxenstudier och yrkesutbildningar är det många förmågor och förutsättningar som samspelar och växlar över tid. Det gör att olika stödjande insatser behövs.

Kurser läggs ut efter elevgruppens förutsättningar och behov

Som påtalats tidigare finns det en risk att en organisering av utbildningen ”ovanifrån” i en fast struktur kan leda till färre möjligheter till flexibilitet vad gäller urval och utlägg av yrkeskurserna.

Möjligheter att förlägga de olika kurserna på ett flexibelt och klokt sätt kan vara avgörande för undervisningens tillgänglighet. Lärare i olika yrkesutbildningar påpekar att kurserna ofta har överlappande och/eller liknande innehåll och att man därmed kan ”vinna tid” på att lägga kurserna parallellt. Kurserna behöver också läggas ut efter elevernas förutsättningar och behov – en fråga kan vara vilken kurs/kurser man bör börja med respektive vilka som bör komma senare i utbildningen.

Här behöver samtal föras mellan rektor och utbildningens lärare för att finna kloka lösningar som kan ge synergivinster och stödja elevernas lärande. Annars riskerar man att gå miste om möjliga synergivinster som är särskilt värdefulla i dessa redan mycket komprimerade utbildningar.

Tillgång till olika stödjande insatser

Huvudmännens möjligheter till elevhälsa, speciallärare och -pedagoger och studiehandledning på modersmål varierar stort (jfr SOU 2020:66). Även tillgången till andra former som kan utgöra stöd för lärandet såsom öppna ”språkverkstäder” där man vid behov kan få extra stöd av lärare varierar stort. Det finns också exempel på verksamheter som via statsbidragen kunnat anställa sk språkcoacher (jfr lärarassistenter) som stödjer lärandet via andraspråket, eventuellt på modersmål.

Då orienteringskurser nyttjas bör innehållet i dem integreras i utbildningen på samma sätt som undervisningen i andraspråk och yrke. Annars riskerar orienteringskurserna att bli ett separat innehåll som varken stödjer lärandet av språk eller yrke. Exempelvis kan elever som går en kurs i grundläggande digital färdighet ges i uppgift att göra presentationer med bildstöd för att utveckla sina digitala färdigheter samtidigt som de tränar muntlig framställning och tränar på den aktuella yrkeskursens innehåll.

Vi påpekar även igen att elever kan ha behov av – och därmed rätt till – läs- och skrivundervisning under hela studietiden i sfi. Detta stödjer förstås elevens möjligheter att klara övriga studier.

6.1.7 Lärare har rimliga förutsättningar och stöd

De förutsättningar som nämnts ovan i detta avsnitt är viktiga för elevernas möjligheter till lärande/genomströmning. Vid planering av kombinationsutbildningar bör självklart även hänsyn tas till språk- och yrkeslärares övriga förutsättningar och behov för att de i sin tur ska kunna öka elevernas möjligheter till lärande/genomströmning. Här nedan ges ytterligare exempel på detta.

Det finns lärare (dock inte bland kartlägningsprojektets informanter) som känner sig tveksamma, villrådiga och tvingade att genomföra undervisning som de inte tror på och/eller inte har kompetens för. Då är det inte förvånande att man protesterar, något som vi menar bör tas på största allvar och se som en möjlighet till samtal om de förutsättningar som behövs för integrerande undervisning.

Lärare har relevant kompetens

I den brist på behöriga lärare som gäller inom komvux kan det förstås vara svårt att hitta lärare även till kombinationsutbildningar. Men det är troligt att även behöriga sfi-lärare eller yrkeslärare har begränsade kunskaper om hur undervisning bäst utformas utifrån didaktiska principer och det strikt yrkesrelevanta urval som behöver göras för integrerande och anpassad undervisning i kombinationsutbildningar; detta ingår inte i lärarutbildningarna.

Därmed blir olika former av kompetensutveckling, nära samarbete och erfarenhetsutbyte viktigt (se avsnittet Rekommendationer).

Lärare involveras i processerna

Som tidigare nämnts ser antagningsprocesserna till kombinationsutbildningar olika ut i olika verksamheter. Det händer, ofta i större verksamheter, att antagningen genomförs av icke pedagogiskt verksamma funktioner och att lärare inte kan påverka urvalet/processen. Generellt sett kan antas att ju mer lärare involveras i olika delar av antagnings-, undervisnings- och utvärderingsprocesserna, desto mer kan man dra nytta av lärarnas eventuella kunskap om eleverna, deras erfarenheter och förutsättningar. Och desto mer kan lärarna påverka och värna elevernas möjligheter till lärande och på dessa sätt öka möjligheterna till studieframgång och genomströmning.

Att rektorer och lärare involveras i olika faser innebär ökade möjligheter att bättre förstå och kunna påverka sitt uppdrag. Detta kan leda till allt större engagemang, möjligheter och vilja till utveckling av verksamheten. För ett så pass omfattande och nytt uppdrag som undervisning i kombinationsutbildningar är detta mycket viktigt.

Lärare från reguljära gymnasiet arbetar ibland i kombinationsutbildningar. I de fall man behöver använda sig av olika arbetssätt kan det vara svårt att anpassa sin undervisning till eleverna i kombinationsutbildningar. Här är det viktigt att rektorerna samarbetar över skolformsgränser för att tydliggöra förväntningar och krav på lärarsamverkan och arbetssätt. Det måste formuleras tydliga mandat och förväntningar på att varje lärare ska anpassa undervisningen till målgruppen i enlighet med läroplanens skrivningar.

Lärare har tydligt ansvar och tydliga roller

När lärare ska samarbeta är det alltid viktigt med tydligt ansvar och roller; vem som ansvarar för vad. När två ”kategorier” av lärare (språk- respektive yrkeslärare) samarbetar i undervisning inom kombinationsutbildningar blir detta än viktigare eftersom man vanligtvis har olika expertområden.

Beskrivningen av roller och ansvar beror på huruvida undervisningen utformas parallellt, kombinerat eller integrerat – eller i någon blandform av dessa typfall. Det kan också bero på enstaka lärares tidigare erfarenheter och utbildning och på de olika synsätt som rektor och lärare har på det primära syftet med

kombinationsutbildningar (se avsnittet Ändamålsenliga och tydliga styrdokument).

Språk- respektive yrkeslärarna kan ha *olika* roller och ansvar för undervisningen, för planering, genomförande, bedömning och uppföljning. Sfi-/sva-läraren ses då ofta som *stöd för yrkesläraren att tillgängliggöra yrkesinnehållet*. Yrkesläraren ansvarar ensamt för planering och bedömning av yrkesinnehållet. Språkläraren är vanligtvis med på (vissa) yrkeslektioner och kan vid uppmaning av yrkesläraren eller spontant förklara ord/fraser. Språkläraren bearbetar yrkesinnehållet språkligt på "sina" lektioner, eventuellt utifrån yrkesläromedlet och/eller utifrån annat material med yrkesinnehåll såsom skönlitteratur eller artiklar. Språkläraren ansvarar ensamt för planering och bedömning av språkundervisningen. Det kan förekomma visst samarbete kring planering och bedömning eller om elever som behöver extra stöd.

Att innehållet kretsar kring yrket stödjer elevernas lärande, men uppdelningen i ansvar och roller ger inte lärarna möjlighet att lära av varandras expertis. Man går här miste om en utveckling av lärarnas förståelse för elevernas förutsättningar och behov.

Yrkeslärare har en bred yrkeskunskap men långt ifrån alltid en pedagogisk utbildning. Detta faktum lyfts fram som anledning till att språklärare kan tilldelas rollen som *pedagogiskt stöd till yrkesläraren för utformning av arbetssätt och bedömning*. För denna uppgift behöver språkläraren även ha tillräckliga förutsättningar i tid.

Språk- respektive yrkeslärarna kan också ha *gemensamt ansvar* för undervisningen, för planering, genomförande, bedömning och uppföljning. Då arbetar man i huvudsak i ett sk tvålärarsystem och har kontinuerligt möjligheter att ta del av varandras expertis, vilket på sikt kan ge en stabilare och mer konsekvent undervisning i det sk "glappet" (se avsnittet Undervisningen är integrerande).

Det finns stöd för att integrerande undervisning ger ökade möjligheter till studieframgång i kombinationsutbildningar. För att integrera innehållet i de olika kurserna som ingår i elevens utbildning krävs dock ett nära samarbete mellan lärarna. Vi menar att båda lärarkategorierna behöver ta ett gemensamt ansvar för elevernas utveckling av såväl yrkeskunskaper som den funktionella språkfärdighet som anges i kursplanen för sfi eller svenska som andraspråk.

När lärare "beordras" att arbeta i kombinationsutbildningar mot sina önskemål och eventuellt mot sin övertygelse om det rätta i att dessa elever studerar på gymnasial nivå blir det extra viktigt att rektor noggrant följer samarbetet och ger de direktiv och det stöd som kan behövas.

Det är viktigt att ansvar och roller är tydligt formulerade i verksamheten för att undervisningen ska kunna bedrivas effektivt och utan "onödiga" och tidskrävande diskussioner om lärares respektive ansvar. Detta gäller inte bara arbetet i undervisningsrummet utan även vem som har mandat att ansvara för beslut om

läromedel och kurser (rektor/lärare) samt för övriga anslutande uppgifter såsom anskaffande av apl-platser, kontakter med apl-handledare och andra aktörer.

Lärare har ett gemensamt förhållningssätt

Ovan resonerade vi kring vikten av tydliga roller och ansvar för lärarsamarbetet. Vi noterade då att olika synsätt på språk, lärande och på utbildningens syfte och mål kan försvåra samarbetet.

Både rektorer och lärare framhåller ofta vikten av att de samarbetande lärare har ett någorlunda liknande synsätt.

Det är inte vilken lärare som helst som kan jobba i komboutbildningar. Det är nog en särskild typ av lärare. Man måste vilja jobba här, lära, göra fel och skratta åt alltihop och åt sig själv. Man måste också fatta att de ska jobba ute sedan, i arbetslivet.

Många betonar vikten av ett prestigelöst och öppet förhållningssätt där lärarna och eleverna kan utmana och stödja varandra utifrån olika erfarenheter och kunskaper. När lärare till kombinationsutbildningar tillsätts behöver rektor alltså förutom kompetens även ta hänsyn till lärarnas synsätt och förståelse av uppdraget och vara tydlig med vad som förväntas.

Tid och lokaler stödjer samarbete

Att arbets sätt, ansvar och roller är tydligt formulerade är en förutsättning för ett gott samarbete. Andra förutsättningar för det så avgörande samarbetet är förstås, förutom ovanstående, gemensam tid för planering och samt tillgång till lokaler.

Att lärare får gemensam tid för planering innan start av utbildningen innebär inte att lärarna inte måste ha tid för samplanering under och efter utbildningen.

Vi hade mycket tid innan vi startade utbildningarna, men då tänkte vi fel. Vi har fått ändra om mycket av det jag trodde skulle funka bra.

Att lärare får tid för samarbete kan innebära att man själva kan lösa många frågor som annars kanske skulle ställas till rektor. Tid till lärare kan alltså innebära tidsbesparing för rektor.

Jag tycker vi löser mycket på plats, men då gäller det att vi får tid. Tid för det här samarbetet och prata om saker. Så inte sfi-läraren bara springer in ett par timmar.

En förutsättning för samarbete lärare emellan är också att man kan sitta tillsammans i samma rum och planera. Enligt lärarna kan samarbetet delvis ske digitalt, men en sådan lösning är inte optimal, särskilt då man inte känner varandra och har arbetat tillsammans tidigare.

Att sfi finns i en ort och övriga komvux på en annan ort, kanske 2,5 mil bort med dåliga busskommunikationer, försvårar förstås både för lärare och elever. Här blir det svårt eller omöjligt för lärarna att genomföra undervisningen gemensamt.

6.1.8 Gediget kvalitetsarbete görs

Vår ståndpunkt är att undervisningens – och utbildningens – kvalitet, inklusive genomströmning, bör granskas i relation till rådande förutsättningar och gällande

styrdokument; det är den relationen som avgör om den aktuella undervisningen kan anses hålla god kvalitet.

Att undersöka olika aspekter av det kvalitetsarbete som bedrivs i verksamheterna ingår inte i vårt uppdrag. Vi väljer ändå att påpeka att det förefaller finnas brister i detta arbete ur flera aspekter (jfr KLIVA-utredningen SOU 2020:66) eftersom detta faktum påverkar möjligheterna till utveckling av undervisningen. Det är ju genom uppföljningar av olika slag som vi kan få syn på de förutsättningar som finns/behövs för undervisningen.

De uppföljningar av olika slag som finns tenderar att fokusera på hur många som går färdigt utbildningen, avhopp, huruvida eleverna får (någon typ av) jobb efter utbildningen – och eventuellt ifall de får jobb inom det yrke man utbildat sig till.

Vad vi erfar görs inte strukturerade observationer av undervisning och bedömning, hur eleverna kan hantera situationer på apl-/arbetsplatser innan- under-efter utbildningen osv. Sällan görs, vad vi förstår, djupare utvärderingar av elevernas upplevelse av undervisning och utbildning. Vi saknar också mer longitudinella uppföljningar, t.ex. hur det går för eleverna på några års sikt.

Vad vi erfar finns alltså ingen uppföljning av ett eventuellt samband mellan undervisningens utformning, elevernas förutsättningar och deras studieframgång/genomströmning.

Frågor som bör ställas, förutom de som nämnts innan, för att kunna utveckla undervisningen är t.ex. om elever i kombinationsutbildningar

- ...lär sig andraspråket (snabbare än i ”vanlig” sfi)?
- ...lär de sig yrket (snabbare än i ”vanlig” yrkesutbildning)?
- ...får det jobb de önskar?
- ...klarar sig bra på jobbet, både vad gäller yrkeskommunikativa färdigheter och yrkeskunskaper?
- ...klarar att lära sig mera på jobbet och eventuellt avancera?
- ...klarar att läsa vidare?

Och sist men inte minst bör frågan ställas vad svaren på dessa frågor beror på – beror de på utbildningen, undervisningen, högkonjunktur – eller något annat?

Gedigna uppföljningar och utvärderingar är förstås en avgörande förutsättning för utveckling av undervisningen. Sådana kan också utgöra underlag för utformning av kompetensutveckling.

7. Rekommendationer

Ett flertal företrädare från kartläggningsprojektets olika regioner påpekar att elevgruppen som kan komma ifråga för kombinationsutbildningar har minskat och/eller förändrats; numera har många flyttat från mindre kommuner till storstäder. Det medför att det blir än viktigare att nogsamt beakta varierade och samverkande förutsättningar för integrerande undervisning. Att ensidigt fokusera på att starta olika kombinationsutbildningar i relation till arbetsmarknadens behov riskerar att äventyra såväl individens som samhällets investeringar. Det kan snarare vara relevant och adekvat att inte starta kombinationsutbildningar i de fall förutsättningar inte finns. Det finns, som tidigare visats, olika andra sätt att rikta sfi-utbildningen mot kommande arbetsliv.

Utgångspunkter för de rekommendationer som följer här nedan är forskning och beprövad erfarenhet, erfarenheter från utvecklingsprojekt som NC bedrivit sedan 2016 samt det som framkommit inom ramen för olika uppdrag till NC från Skolverket:

- Föreliggande kartläggningsprojekt,
- Framtagande av kurs kring språk- och yrkesintegrerade arbetssätt inom kombinationsutbildningar (Skolverkets dnr 2.7.4-2021:1549), samt
- Uppdrag om stöd- och informationsinsatser kring kombinationsutbildningar sfi (Skolverkets dnr 2.7.2-2021:1550)

Vi har valt att rikta våra rekommendationer i det här avsnittet till de som ytterst är ansvariga för att skapa förutsättningar för rektorer, lärare och elever. Därför riktar vi oss mot regioner/huvudmän samt till Skolverket och lärosäten.

7.1 Till regioner/huvudmän

Här sammanfattar vi de övergripande rekommendationer vi ger till regioner och huvudmän för komvux. Rekommendationerna är formulerade genom följande rubriker.

- Förstå – vad innebär undervisning i kombinationsutbildningar?
- Fixa förutsättningar – vad behövs för sådan undervisning?
- Forma förtroende – hur kan vi visa tillit till de verksamma?

7.1.1 Förstå vad undervisning i kombinationsutbildningar innebär

Här hänvisar vi till tidigare avsnitten under rubriken Undervisningen är integrerande.

Beslutsfattare behöver skaffa sig en bild av de utmaningar lärare och elever ställs inför. Man behöver också ha en konkret bild av hur integrerande undervisning

”ser ut”. För detta behöver man besöka undervisning och samtala med lärare och elever för att få en bild av hur integrerande undervisning kan och bör utformas. Därutöver kan man få en konkret bild av integrerande undervisning genom det material som finns på NCs och Skolverkets webb.¹² Se i övrigt avsnittet Rekommendationer till Skolverket och lärosäten nedan.

Att samtala med andra verksamheter i landet som har erfarenhet av undervisning i kombinationsutbildningar kan också bidra till en bild av önskad undervisning. De projektledare som medverkat i detta kartläggningsprojekt har fått en god inblick i vilka förutsättningar som finns och kan behövas för kombinationsutbildningar – deras kunskaper bör förstås vidare tas tillvara.

7.1.2 Fixa förutsättningar som behövs för integrerande undervisning

Tidigare i denna redovisning har redogjorts för vilka avgörande förutsättningar för integrerande undervisning som kartläggningen har funnit. De redovisades under rubrikerna:

- Tillgång till forskning och beprövad erfarenhet
- Ändamålsenliga och tydliga styrdokument, riktlinjer, bedömningsstöd
- Undervisningen är integrerande
- Insatta företrädare för region/huvudman
- Kontinuitet och långsiktighet eftersträvas
- Elever har rimliga förutsättningar och stöd
- Lärare har rimliga förutsättningar och stöd
- Gediget kvalitetsarbete görs

Förhoppningsvis kan den här redovisningen tjäna som underlag för beslutsfattares genomgång av de förutsättningar man behöver tillse för den undervisning inom kombinationsutbildning man vill se. Om avgörande förutsättningar inte kan ordnas kan det ses som en anledning att fundera på om andra former kan/bör anordnas (se avsnittet Kartläggning) antingen som ett första steg eller istället för kombinationsutbildning.

Därutöver behöver rektorer och lärare involveras för närmare samtal och planering.

7.1.3 Forma förtroende hos verksamma

Att visa på konkret hänsyn till förutsättningar för utformning även av undervisningen – inte enbart till utbildningen – är grunden för tillit mellan verksamma, från rektorer och lärare. Att vidare bjuda in till samtal och deltagande i processerna kring kombinationsutbildningar för att kunna nyttja verksammas

---

¹² [Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar - Nationellt centrum för svenska som andraspråk](#) samt [Organisera och genomföra kombinationsutbildningar inom komvux - Skolverket](#)

erfarenheter och kunskaper kan bidra till ökat förtroende och tillit. Detta kan underlätta för beslutsfattare att inte detaljreglera undervisningen utan med förtroende överlämna det till verksamma. Däremot behöver verksamheterna stöd för utveckling genom gediget kvalitetsarbete vars resultat kan införlivas i kommande arbete (se avsnittet Gediget kvalitetsarbete görs).

Informanter i kartläggningen lyfter att det är sällan i beslutsprocessen kring kombinationsutbildningar som huvudmannen formulerar eller tar hänsyn till vilken typ av *undervisning* man vill se och/eller har möjlighet att erbjuda med de förutsättningar som finns eller går att ordna. Med andra ord önskar informanterna att beslutsfattare inte har ett ensidigt fokus på *utbildning*, utan även har en förståelse för att *undervisning* i kombinationsutbildningar är ”något nytt” och ”något annat”, dvs undervisningen här inte kan ske på samma sätt som i ”vanliga gymnasiet” och att lärare behöver förutsättningar för att utforma och utveckla detta eftersom det för de allra flesta är en ny typ av uppdrag. Man önskar att beslutsfattare inser undervisningens betydelse för genomströmningen och för vad eleverna faktiskt får med sig ut i arbetslivet.

Informanterna menar också att starka ekonomiska incitament att starta upp och bedriva kombinationsutbildningar kan leda till att andra förutsättningar och andra alternativa upplägg kan hamna ”i skymundan”. Många lärare är kritiska till en, som man uppfattar, övertro på att kombinationsutbildning alltid är det bästa för alla elever, att det är en universallösning, och att då andra varianter med inriktning mot arbetslivet okritiskt överges. Vidare påpekar man bristen på gedigna studier rörande resultatet av kombinationsutbildningar, förutom undersökningar ifall deltagarna får någon typ av jobb efter utbildningen, vilket ju kan ha andra orsaker än utbildningen, t.ex. konjunktur.

Undervisning i kombinationsutbildning är helt enkelt ett för komplext uppdrag för att beslut om förutsättningar ska kunna lämnas till icke verksamma som befinner sig på långt avstånd från undervisningen.

7.2 Till Skolverket och lärosäten

De rekommendationer som ovan ges till regioner/huvudmän (förstå, fixa förutsättningar, forma förtroende) kan också sägas gälla Skolverket och övriga skolmyndigheter.

Men mer konkret vänder vi oss till Skolverket och lärosäten med rekommendationer om fortsatta stöd-, informations- och kompetensutvecklingsinsatser som i stort överensstämmer med tidigare inlämnad slutredovisning av de två uppdrag som nämndes inledningsvis i detta avsnitt (Framtagande av kurs kring språk- och yrkesintegrerade arbetssätt inom kombinationsutbildningar, samt Uppdrag om stöd- och informationsinsatser kring kombinationsutbildningar sfi). Vår förhoppning är att tidigare avsnitt i denna redovisning har förtydligat och motiverat de rekommendationer som här lämnas.

Rekommendationerna är av olika karaktär:

- Förtydliganden/klargöranden/riktlinjer av olika slag som behövs som grund för övriga insatser/material
- Insatser avsedda att genomföras i verksamheter typ kompetensutvecklingsinsatser, studiedagar, kollegialt lärande/studiedagar
- Material som behöver tas fram för att användas i såväl info- som kompetensutvecklingsutvecklingsinsatser
- Aktiviteter/åtgärder som behöver samordnas och prioriteras inför beslut om genomförande

7.2.1 Grundläggande förtydliganden för förslag på fortsatta stöd-, informations- och kompetensutvecklingsinsatser

Vad som gäller enligt styrdokumentet för kombinationsutbildningar behöver bli tydligare för samtliga aktörer som är involverade i kombinationsutbildningar; detta är ett vanligt förekommande önskemål. Tydligare riktlinjer/uppdrag behövs som en utgångspunkt för organisation och andra samtal kring såväl uppstart som utveckling av kombinationsutbildningar, dvs för likvärdighet och ökad kvalitet. Här ges exempel på de förtydliganden av handlingsutrymme i relation till gällande styrdokument och de begrepp som vi bedömer behöver prioriteras i relation till kombinationsutbildningar. Förtydligandena behöver utformas skriftligt och publiceras men kan även med fördel utformas som kortare videofilmer där företrädare från Skolverket och eventuellt verksamma samtalar.

- **Förtydligande/beskrivningar/definitioner av begrepp** som rör olika typer av arbetslivs- och yrkesinriktningar där sfi ingår som en del eller är den utbildning som infärgas av en inriktning. Exempelvis: undervisning som är integrerad/integrerande, kombinerad, parallell, arbetslivs-/yrkesinriktad eller infärgad sfi, yrkesutbildning för invandrare (YFI), snabbspår, språk-/yrkespraktik/apl, SFX osv. Här behöver vidare förtydligas olika syften, innehåll, upplägg/utformning, antal sfi-timmar respektive allmänt arbetslivsinnehåll respektive yrkesutbildning (på gymnasie-nivå eller inte) osv.
- **Förtydligande av vad som gäller enligt styrdokument** och eventuell översyn av styrdokumentet kring: nationella proven i sfi (frågor kring obligatorium och relevans för yrkesutbildning, mm), garanterad undervisningstid (hur räkna timmar i integrerande undervisning, rätten till läs- och skrivundervisning). Här kan övervägas de förslag angående tid och verksamhetspoäng som KLIVA-utredningen (SOU 2020:66) lagt fram. Utredningen erfar även att det finns osäkerhet kring om de nationella proven genomförs i sin helhet, om elever gör samma prov flera gånger och hur inrapporteringen görs. Utredningen föreslår att Skolverket ska undersöka detta i samband med att en analys av provresultaten görs som en del av likvärdig betygssättning i sfi.

- **Förtydligande tolkning av gällande kurs- och ämnesplaner;** t.ex. eventuella möjligheter att förhålla sig friare till kunskapskrav/centralt innehåll och olika sätt att visa sina kunskaper på. I sådan text bör även läromedlens styrande roll för undervisningens innehåll i relation till elevernas behov och förutsättningar förtydligas.
- **Förtydligande exempel rörande möjligheter att göra urval och utlägg av gymnasiala kurser** (över längre tidsperiod, i varierande ordning och efter slutförd utbildning) samt konsekvenser för elever i relation till möjligheter till lärande och CSN. Även erbjudanden om fortsatta sfi/sva-studier efter slutförd utbildning.
- **Förtydligande resonemang om språkliga krav**, alltså att styrdokumentet i dagsläget inte tillåter uppställande av språkliga krav för studier¹³, att eleven ska kunna tillgodogöra sig utbildningen¹⁴ - men att en bedömning vid antagning inte kan göras enbart utifrån eleven/individens utan att undervisningen ska vara anpassad till elevernas förutsättningar och behov. Samtidigt behöver eleverna självklart ha rimliga språkliga förutsättningar för vidare studier. Exempel på hur man kan resonera/bedöma för olika yrkesutbildningar.

7.2.2 Beskrivningar av arbetslivsrelevant språklig färdighet; om bedömning och styrdokument

En vanligt förekommande synpunkt från verksamma är att kunskapskraven i sfi och sva på grundläggande nivå inte är i överensstämmelse med de krav som arbetsmarknaden ställer.

Generellt sett har varken sfi-lärare eller yrkeslärare idag kunskaper om hur undervisning bäst utformas utifrån det strikt yrkesrelevanta urval som behöver göras för undervisning i kombinationsutbildningar; detta ingår inte i lärarutbildningarna. För det nära lärarsamarbete som behövs och för att eleverna ska få en anpassad utbildning som är relevant för yrket behövs stöd i form av beskrivningar av en relevant andraspråksfärdighet. Vår uppfattning är här att undervisningen långt ifrån alltid fokuserar förmågan att praktiskt hantera situationer (dvs professionellt agerande språkligt och yrkesmässigt) på arbetsplatser och alltför ofta fokuserar t.ex. redogörelser av kunnande enligt t.ex. läromedlets innehåll och en ”alltför strikt” tolkning av delar av styrdokumentet. Härvidlag bör ”övergripande” styrdokument som skollag och läroplan för vuxenutbildningen uppmärksammas i relation till centrala innehåll som enligt vad vi erfar alltför ofta blir det som ensidigt styr urval av innehåll.

Ett av de övergripande målen för komvux är att utgöra en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet. Pedagogiskt verksamma behöver därför kunna identifiera, formulera och omsätta utbildningens

13 Skolverket (2018) Redovisning av uppdrag om hinder för individer med bristande kunskaper i svenska språket att delta i utbildning inom kommunal vuxenutbildning [Dnr U2017/05022/S, U2018/00760/S]).

14 Skollagen 20 kap. § 20

innehållsliga relevans i undervisningsmoment. Som stöd för lärares samarbete kring urval av innehåll för en mer relevant utbildning behövs därför resonemang och konkreta beskrivningar av den språkliga färdighet som behövs för interaktion och lärande för olika yrken/branscher.¹⁵ Behovet av sådant stöd påtalas även i flera av de rapporter som projektledare inom ESF-projektet Kombinationsutbildning sfi färdigställt.

Sådant stöd är nämligen också viktigt för arbetsgivare, apl-handledare och andra branschföreträdare. Att formulera språkliga krav för ett yrke är förstås mycket svårt och omtalas ofta i termer av att ”högre språklig nivå” behövs, ”eleverna måste bli *bättre* på språk”, ”de *kan inte prata* med barnen”, ”det är en säkerhetsrisk” – eller att man talar om ”arbetsmarknadens höga språkliga krav” i allmänhet. Mer konkreta och detaljerade beskrivningar av språklig färdighet skulle kunna stödja såväl samtal med dessa företrädare som utgöra stöd vid anställning.

Vi erfar att det i dagsläget finns flera närliggande och ibland överlappande mindre/större omfattande aktiviteter som föreslagits i olika sammanhang och ibland också påbörjats (se nedan). Det är vår uppfattning att dessa aktiviteter har många beröringspunkter och att det därmed finns potentiella samordningsvinster. En sammanhållen kombination av insatser kan bättre öka lärandet och effekten av insatser än mer spridda och isolerade åtgärder.

Vårt förslag är därför att en grupp tillsätts som går igenom nedanstående aktiviteter (och eventuellt andra aktiviteter som är på gång på Skolverket som vi inte har kännedom om) för att klargöra hur de kan sägas hänga ihop, vilka som kan få störst effekt och vilka som därmed bör prioriteras och föreslås för att maximera möjligheterna till än mer relevant innehåll i kombinationsutbildningarna. Därmed kan även beslutas vilka typer av insatser som behövs, t.ex. skriftlig informativ/resonerande text, workshopar, kompetensutveckling samt vilka som ska ges uppdrag om framtagande och äskande av medel. En sådan grupp kan bestå av företrädare för Skolverket, lärosäten (inkl nationella proven för sfi), verksamma såsom lärare och apl-handledare vid olika kombinationsutbildningar samt branschföreträdare, t.ex. språkombud/språkhandledare.

- **Översyn/förtydligande av gällande styrdokument för sfi och svenska som andraspråk**

Översyn inklusive eventuella förändringsförslag alternativt förtydligande resonemang rörande styrdokumenten och dess krav/relevans i relation till förutsättningar, behov och krav hos vuxna andraspråkelever och arbetsmarknaden. Vi erfar att en fördjupad översyn av svenskämnen inom komvux redan kan vara på gång. Se även tidigare och pågående arbete vid

---

¹⁵ För övergripande diskussion kring kommunikativ språkförmåga, litteracitetskompetens och ”tillräckliga språkkunskaper” för yrkeslivet se Länsstyrelsen Stockholm (2020) *Yrkesinriktad språkutbildning och kommunikativa krav i arbetslivet*. Författare: Stina Hållsten, Södertörns högskola.

Kompetanse Norge.¹⁶ Vi ser alltså ett stort behov av synliggörande av progression i relation till hanterande av yrkessituationer.

- **Bygga svenska vux**

KLIVA-utredningen, SOU 2020:66, föreslog framtagande av ett material som kan stödja lärare att utforma en mer likvärdig och kvalificerad bedömning av progression som stöd för en individanpassad undervisning inom sfi och svenska som andraspråk inom grundläggande nivå samt inom sfi i kombination med ämnes- eller yrkeskurser. Stödmaterialen föreslås innehålla en konkretiserad beskrivning av andraspråkutveckling hos vuxna för att möjliggöra kontinuerlig bedömning, avstämning och uppföljning i relation till mål kopplade till språklig progression så att val av kurser, inklusive kombinationer och integrerade kurser och planering av undervisning kan anpassas och formas efter elevens behov och förutsättningar. I takt med allt fler kombinationsutbildningar ökar behovet av samarbete mellan lärare. Ett sådant material skulle då också bli en nödvändig och konkret utgångspunkt för samarbete, både för planering och genomförande och inte minst för bedömning i kombinerade yrkeskurser där det finns en risk för att den kommunikativa och yrkesrelevanta språkfärdigheten prioriteras ner till fördel för ett yrketeoretiskt innehåll som inte alltid är relevant för att kunna hantera varierande situationer på arbetsplatser. I flertalet intervjuer i kartläggningen framkommer stort behov av stöd rörande formativ och summativ (sam-) bedömning i kombinationsutbildningarna. Materialet skulle också nyttjas vid antagning till utbildningarna istället för de, ibland irrelevanta och icke valida test som idag relativt ofta verkar användas för att säkerställa de språkliga förutsättningarna för tillgodogörande av utbildningen. Härutöver kan detta material (och även nedanstående förslag om yrkesprofiler) relateras till den lagrådsremiss som regeringen nyligen lämnat till lagrådet angående formulering i Skollagen att validering inom komvux i högre grad ska tillgodose de behov som finns på arbetsmarknaden och hos enskilda. Behovet av ett bedömningsstöd som detta blir tydligt eftersom nationella proven styrs av en generell kursplan för sfi; proven kan inte vara specifika utifrån en viss utbildning. Materialet skulle då beskriva ramar för bedömning och påvisa hur hänsyn kan tas till specifika behov eller utbildningar. För beskrivning och detaljerad motivering av materialet se betänkandet, s. 378ff. Framtagning skulle dock ta relativt lång tid och det kan därför finnas behov av mindre omfattande aktiviteter tills materialet är färdigställt. Flera av nedanstående aktiviteter kan dock nyttjas i framtagandet av Bygga svenska vux.

- **Översyn av nationella provet i sfi**

Materialet Bygga svenska vux kommer att kunna användas vid en eventuell översyn av relevans och användning av de nationella proven i sfi. Många verksamma påtalar att de nationella proven inte upplevs som relevanta i relation till det innehåll som kombinationsutbildningarna bör ha (dvs utifrån

---

¹⁶ <https://www.kompetansenorge.no/Norsk-og-samfunnskunnskap/modulforsoket/> och <https://www.kompetansenorge.no/Norsk-og-samfunnskunnskap/Lareplan/>

tolkningen av styrdokumentet) och att man inte anser sig ha tid att genomföra alla delproven. Samtidigt har proven förstås en viktig funktion att fylla som stöd och likvärdighet i relation till målen i sfi.

- **Stödmaterial kring betyg och bedömning**

För att elever ska få möjlighet att visa sina kunskaper på ett andraspråk i utveckling fordras kreativitet och lyhördhet från såväl språk- som yrkeslärare. Vi erfar att bedömning alltför ofta baseras i ”traditionellt utformade” skriftliga prov vilket inte gynnar elevers lärande i kombinationsutbildningar. Samtidigt ska förstås kurskraven uppfyllas. Detta är en stor utmaning för lärarna och konkret stöd i form av resonemang och exempel behövs i väntan på att bedömningsstödet Bygga svenska vux blir färdigställt.
- **Yrkesprofiler, litteraciteter**

Beskrivningar av litteraciteter som behövs för hanterandet av situationer inom olika yrken kan stödja bidra till relevant undervisning och anställningsförfaranden samt till elevers förståelse av vad som krävs av arbetsmarknaden. Skolverket har tidigare i viss mån påbörjat sådana utifrån de profiler som formulerats i Norge.¹⁷ Det vore värdefullt att skapa specifika profiler för de vanligast förekommande yrkena inom kombinationsutbildningar. Sådant material skulle kunna relateras till det arbete Skolverket eventuellt påbörjat vad gäller framtagande av material i samverkan med bransch om grundläggande litteraciteter/EUs nyckelkompetenser för färdigheter i arbetslivet såsom (litteracitet, numeracitet, digital kompetens mm). Vad vi förstår är dock sådana beskrivningar mer generella.
- **Förtydligande av yrkessvenska**

”Yrkessvenska” uppfattas alltför ofta omfatta enbart en snäv vokabulär för utförande av konkreta arbetsuppgifter. Ett skriftligt material, eventuellt inklusive ett nytt begrepp, behövs för att stödja förståelse av att den språkfärdighet som behövs för att studera och utöva vissa yrken samt för grundläggande och funktionell kommunikation i vardags- och samhällsliv i mycket hög grad inbegriper varandra och är inte alls två helt väsensskilda ”språk” som måste tillägnas som separata ämnen eller inom separata kurser. Detta behöver vara tydligt för såväl olika lärarkategorier som för elever. Ett sådant synsätt kan komma till nytta även i diskussioner/förtydliganden kring användning av nationella proven i sfi inom kombinationsutbildningar (se ovan).
- **Stöd till apl-handledare och arbetsgivare om att handleda kombinationselever**

Många apl-handledare upplever att det är svårt att handleda elever pga ”låga språkkunskaper”. Skolverket har ett pågående uppdrag om språkträning inom

---

17 Profiler for grunnleggende ferdigheter på jobben - Kompetanse Norge
https://www.kompetansenorge.no/Grunnleggende-ferdigheter/Profiler-for-grunnleggende-ferdigheter-pa-jobben/eksempler-pa-egenutviklede-profiler/#_

äldreomsorgen samt för fler yrkesgrupper¹⁸ och det finns även gedigna erfarenheter av tidigare/pågående utbildningar av sk språkombud. Dessutom finns en handledarutbildning tillgänglig på Skolverket. Detta kan, tillsammans med ovanstående punkter (t.ex. Bygga svenska vux och yrkesprofiler), tas tillvara för utformning av ett mer riktat stöd/riktad insats för apl-handledare. Detta stöd bör även omfatta former för och innehåll i samverkan med språk- och yrkeslärare utifrån för eleverna utmanande situationer på apl-platserna. Detta är en del i att öka arbetslivsrelevansen i utbildningarna och öka arbetsgivares förståelse för elevernas situation och resurser.

7.2.3 Stöd till verksamheter som avser att starta utbildningar

Kartlägningsprojektet visar på osäkerhet kring undervisningen inom kombinationsutbildningar bl.a. då detta är ett komplext och för många lärare helt nytt uppdrag. Inom ramen för ESF-projektet *Utvecklingsplattformen för kombinationsutbildningar i Stockholms stad* kommer ett lärandematerial att tas fram under 2022. Materialet avser att vägleda lärare i uppstarten av kombinationsutbildningar och då bl.a. synliggöra utmaningar och möjligheter i undervisningen. Materialet är utformat utifrån erfarenheter i undervisning och handledning av undervisande lärare på kombinationsutbildningar. Det kommer att publiceras och kommer då att komplettera våra övriga förslag.

7.2.4 Kompetensutveckling och verksamhetsutveckling

KLIVA-utredningen (SOU 2020:66) visar på en stor utvecklingspotential hos lärosätena vad gäller lärarutbildningar i svenska som andraspråk; dessa behandlar i ytterst begränsad omfattning det som kan sägas vara avgörande förutsättningar för undervisning i kombinationsutbildningar (och för vuxna andraspråksinlärare öht). Utredningen beskriver också hur detta kan åtgärdas. De rekommendationer som här nedan läggs fram är avsedda att ytterligare stödja en ökad relevans i de kurser av olika slag som lärosätena kan erbjuda.

NC har ett uppdrag under ht 2021 att ta fram förslag på kurs (Skolverkets dnr 2.7.4-2021:1549). Den inventering vi gjort för föreliggande uppdrag visar dock på begränsat intresse för att individer ska gå en högskolepoänggivande kurs. Istället önskar såväl ledning som lärare snarare verksamhetsutvecklande insatser där team bestående av rektor samt språk- och yrkeslärare deltar gemensamt och genomför/prövar uppgifter i sina verksamheter under insatsperioden. För vissa verksamma lärare – och för lärarutbildningarna – kan det dock vara relevant att ta fram en högskolepoänggivande kurs. För närmare motivering, som också omfattar lärandebehov hos lärarutbildare, hänvisar vi till KLIVA-utredningens kapitel 11, särskilt s 373ff.

---

¹⁸ <https://www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/spraktraning-for-anstallda/spraktraning-for-anstallda-inom-aldreomsorgen>

- **Kurs språk- och yrkesintegrerande undervisning**
Dels som kompetens-/verksamhetsutvecklande insats och dels som högskolepoänggivande kurs. Se vidare redovisning av nyss nämnda uppdrag.
- **Kurs för sk lärledare i kommuner/regioner**
För hållbar och långsiktig verksamhetsutveckling behöver ofta rektor bistås av en funktion med tillgång till ledningen, mandat att förändra och gedigen didaktisk kunskap. NCs erfarenhet av mer omfattande verksamhetsutveckling tyder på att utbildning av sk lärledare kan vara avgörande. Förslaget rör framtagande av en eventuellt högskolepoänggivande insats/kurs innehållande såväl fördjupande didaktik för kombinationsutbildningar som verksamhetsutveckling och handledning av lärare. Lärledarna förväntas kunna bidra aktivt till utbyggnad av beprövad erfarenhet inom området och till underlag för vidare forskning.
- **Webbseminarier med text och samtalsunderlag**
Med utgångspunkt i redan genomförda webbseminarier föreslår vi ytterligare sådana. I dagsläget föreslår vi att fyra föreläsningar behandlar de i dagsläget återstående didaktiska principerna; att undervisningen går från det konkreta till abstrakta, är kognitivt utmanande, skapar ett gemensamt ansvarstagande för lärandet samt planeras och bedöms utifrån integrerade lärandemål och arbetsplatsrelevans. Den femte föreläsningen bör behandla bedömning. Föreläsningarna kommer att spelas in och allt material kommer att kontinuerligt publiceras på en av NC särskilt färdigställd webbsida. Deltagare kommer att kunna ta del av föreläsningarna innan respektive direktsänt webbseminarium som då i möjligaste mån kan utformas efter deltagarnas frågor och idéer. Detta flexibla upplägg avser att tillgängliggöra innehållet för såväl enskilda som grupper av verksamma i tid och rum. Texter som tas fram till respektive föreläsning och webbseminarium kommer att innehålla förtydligande illustrationer och filmsekvenser för att kunna ge såväl beslutsfattare som lärare en konkret och gemensam målbild av hur integrerande undervisning kan se ut. Texterna omfattar också teoretiska hänvisningar, dilemman lärare ställs inför samt resonemang som modellerar reflektion kring genomförd undervisning för att stödja lärares samverkan och framtagandet av beprövad erfarenhet. Vi kommer även att utforma samtalsunderlag med frågor som kan användas för samtal mellan ledning och verksamma lärare samt lärare emellan i enlighet med de behov vi uppfattar. Samtalsunderlagen kommer även i viss mån att vara relevanta för aktörer utanför utbildningen såsom apl-handledare och branschföreträdare.
- **Förberedande insatser innan kombinationsutbildning**
Som visats i kartläggningen kan det finnas ett behov av förberedande insatser innan elever påbörjar kombinationsutbildningar eftersom man upplever de gymnasiala yrkeskurserna språkligt krävande och då ett yrkesinnehåll ofta av eleverna upplevs som relevant. Det finns goda exempel i landet på infärgning av t.ex. sfi kurs B och även hur man söker efter gemensamt och basalt innehåll såsom ”bemötande” som ingår i såväl Barn och fritid som Vård och

omsorg, eller bygger kursinnehållet på studiebesök i sådana verksamheter och samarbete med yrkeslärare. Ett beskrivande stödmaterial kan inspirera till relevant innehåll och även vara relevant för yrkespaketens olika steg (jfr barnskötare, barnomsorgsassistent, förskollärare). Dessutom, då elevgruppen i sfi på vissa orter har mycket kort tidigare skolbakgrund och behöver god förberedelse för att kunna påbörja studier i kombinationsutbildningar, finns det anledning att överväga t.ex. statsbidrag även för förberedande insatser och då även undersöka om reglerna för CSN kan anpassas till olika möjligheter att studera på gymnasial nivå redan inom ramen för sfi.

- **Stöd till lärare att reflektera och bidra med beprövad erfarenhet och samarbeta**

Det saknas direkt forskning och beprövad erfarenhet om undervisning i kombinationsutbildningar. Det behöver tas fram konkreta exempel på undervisningsmoment och -upplägg som dels kan användas av lärare och dels ligga till grund för fördjupande forskningsstudier. Dessutom behöver, som tidigare påpekats, olika lärarkategorier i yrkesutbildningarna stöd för samarbete kring urval av innehåll och arbetsformer. Ett sätt att åtgärda dessa förhållanden är att stödja lärare att skriftligt reflektera kring genomförd undervisning och låta andra (verksamma lärare enskilt och i grupp, lärarstudenter) nyttja det för vidare reflektion och prövande i sin egen undervisning. Därför föreslår vi framtagande av modelltexter som publiceras tillsammans med instruktioner.

- *Modelltext om didaktisk reflektion*

En strukturerad text som stöd för att reflektera över genomfört moment i undervisning och för att utveckla undervisningen vidare med stöd i reflektionen. En sådan text är framtagen och delvis utprövad av NC.

- *Modelltext om formulerande av integrerande lärandemål*

Ett avgörande steg i integrerande undervisning är formulerande av lärandemål. Här måste lärare samverka och tolka relevanta styrdokument i relation till arbetslivsrelevansen (jfr ovan). Att ”omvandla” dessa hänsyn till de didaktiska principer och arbetssätt som vi föreslår i bl.a. webbseminarierna är en stor utmaning. Som komplettering till det webbseminarium som kommer att behandla detta behövs en modelltext för hur man steg för steg kan gå tillväga i sådana samtal och det är dessutom viktigt att goda exempel på lärandemål sprids till och diskuteras av verksamma i kommunen/landet. Formulerandet av lärandemål är också av relevans för det arbete vi föreslår ska ske kring styrdokumentet och arbetslivsrelevansen (se tidigare avsnitt).

- *Workshop och modelltext om att beskriva verksamheter*

För att stödja verksamheter att bepröva sin egen verksamhet och bidra till att andra verksamheter får tillgång till den kunskapen kan workshoppar anordnas och spridning skulle även kunna ske inom ramen för de nätverk för komvuxrektorerna som Skolverket driver. Vidare kan strukturerade skriftliga rapporter bidra till beprövade erfarenheten. Ett exempel är den

rapport som föredömligt beskriver ett pilotprojekt från yrkesutbildning med språkstöd i Göteborgsregionen.¹⁹ Sådana rapporter skulle med fördel kunna göras genom fördjupande samtal med de kommuner som lärosätena i föreliggande projekt redan intervjuat. Intervjuerna kan genomföras antingen av lärosätena eller av regionala projektledarna.

- **Stöd till rektorer för samarbete och utbyte**

Skolverket organiserar i samråd med lärosäten flera nätverk för rektorer inom komvux. Här kan finnas möjlighet att i ökad omfattning fokusera på undervisning inom kombinationsutbildningar.

8. Avslutande ord

Som beskrivits i denna redovisning erbjuds idag undervisning avsedd att på olika sätt och i olika omfattning förbereda andraspråkselever i komvux för kommande arbetsliv. Undervisningen utformas utifrån de olika förutsättningar som råder i de i projektet deltagande regionerna. Vi har visat att det finns en mängd samverkande förutsättningar som behöver tas hänsyn till vid utformning av såväl utbildning som undervisning.

I takt med att allt fler kombinationsutbildningar har genomförts i landet ökar erfarenheten och insikterna i vilka förutsättningar som är avgörande för undervisning med kvalitet. Det är viktigt att dessa erfarenheter tas tillvara inom kommunens/regionens verksamheter och även sprids i landet.

Vår förhoppning är att denna redovisning kan utgöra ett underlag för detta.

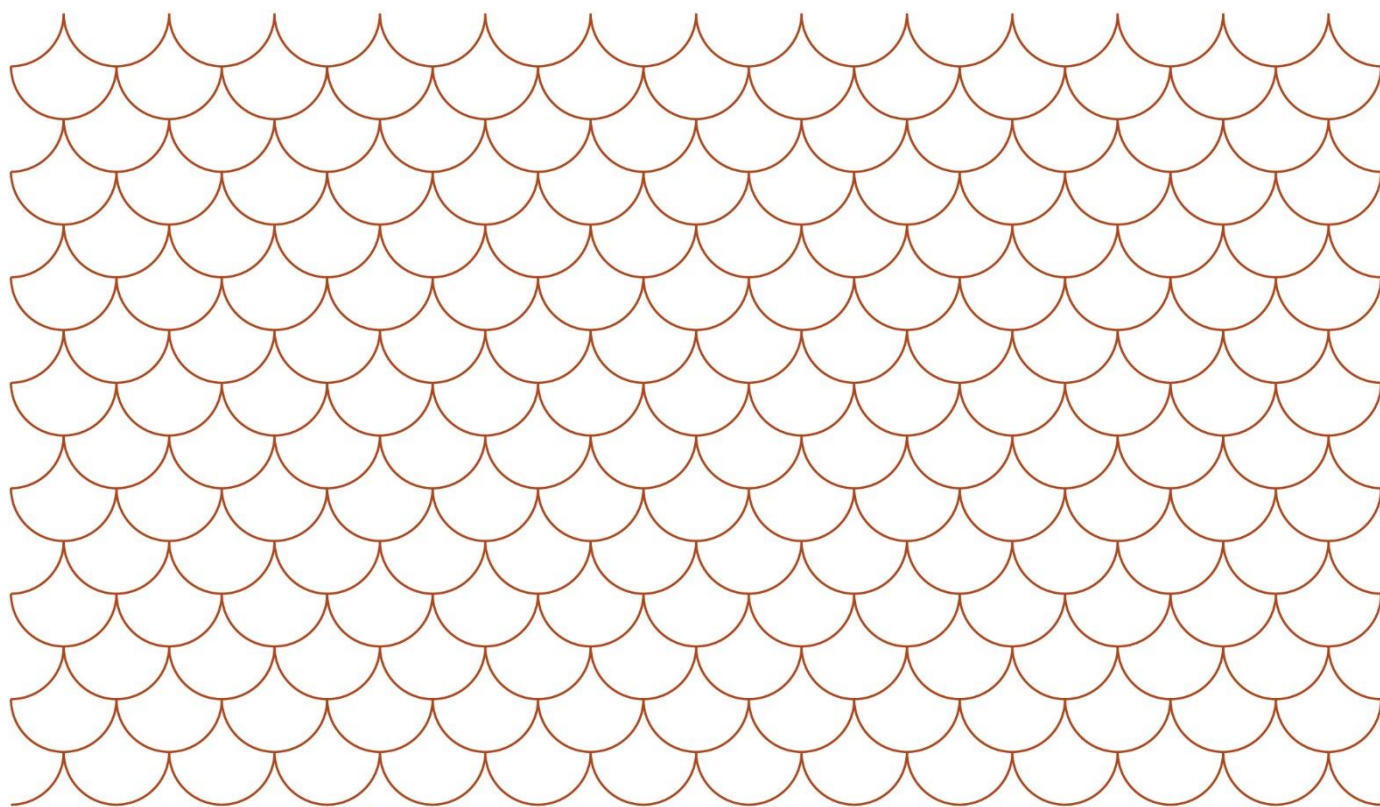
¹⁹ Göteborgsregionen (2022) Att styra, organisera och samarbeta för en integrerad lärsituation för eleverna.

9. Referenser

- Förordning (2016:937) om statsbidrag för regional yrkesinriktad vuxenutbildning
- Göteborgsregionen (2022) *Att styra, organisera och samarbeta för en integrerad lärsituation för eleverna*. Hämtad 2022-04-14: [Att styra, organisera och samarbeta för en integrerad lärsituation för eleverna | Göteborgsregionen \(GR\) \(goteborgsregionen.se\)](https://goteborgsregionen.se)
- Ifous (2017) *15 års forskning om sfi – en överblick*. Rapport 2017:3 – Förstudie inför ett Ifous FoU-program. Hämtad 2022-04-12: [201703-Ifous-2017-3-F-SLUTVERSION.pdf](#)
- Jahnke, A. (2022) *Beprövad erfarenhet i skolan - att lita på ett undflyende begrepp*. Studentlitteratur.
- Kommunal (2020) *Svenska språket – A och O inom äldreomsorgen*. Hämtad 2022-04-12: https://webbfiler.kommunal.se/sites/default/files/attachment/svenska_spraket_a_och_o_inom_aldreomsorgen_webb_.pdf
- Kompetanse Norge (2022) Hämtad 2022-04-14: [Profiler for grunnleggende ferdigheter på jobben - Kompetanse Norge](#)
- Kompetanse Norge (2022) Eksempler på egenutviklede profiler. Hämtad 2022-04-14: <https://www.kompetansenorge.no/Grunnleggende-ferdigheter/Profiler-for-grunnleggende-ferdigheter-pa-jobben/eksempler-pa-egenutviklede-profiler/#>
- Nationellt centrum för svenska som andraspråk (2022) Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar. Hämtad 2022-04-14: [Stöd för språk-, yrkeslärare och rektorer som arbetar med att utveckla kombinationsutbildningar - Nationellt centrum för svenska som andraspråk](#)
- Proposition 2021/22:1, *Utgiftsområde 16. Utbildning och universitetsforskning*
- Sandwall, K. (2013) *Att hantera praktiken – om sfi-studerandes möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- SFS 2010:800. Skollag.
- SKOLFS 2012:101. Förordning om läroplan för vuxenutbildningen.
- SKOLFS 2017:91. Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare.
- Skolinspektionen (2010) *Svenskundervisning för invandrare (sfi) – en granskning av hur utbildningen formas efter deltagarnas förutsättningar och mål*. Hämtad 2022-04-13: [Svenskundervisning för invandrare \(sfi\) 2010 \(skolinspektionen.se\)](https://skolinspektionen.se)

- Skolverket (2018) *Redovisning av uppdrag om hinder för individer med bristande kunskaper i svenska språket att delta i utbildning inom kommunal vuxenutbildning*. Dnr U2017/05022/S (delvis), U2018/00760/S.
- Skolverket (2021) *Uppföljning av regional yrkesinriktad vuxenutbildning. Utbildning 2020 och etablering 2019*. Hämtad 2022-04-14: <https://www.skolverket.se/publikationer?id=8936>
- Skolverket (2022a) [Det här är vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet](#) - Skolverket Hämtad 2022-04-12.
- Skolverket (2022b) *Sammanställning av regionala dialoger om vuxenutbildning 2021*. Hämtad 2022-03-29: <https://www.skolverket.se/publikationer?id=8611>
- Skolverket (2022c) *Språkträning för anställda inom äldreomsorgen*. Hämtad 2022-04-14: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/anordna-och-administrera-utbildning/anordna-utbildning-inom-vuxenutbildningen/spraktraning-for-anstallda/spraktraning-for-anstallda-inom-aldreomsorgen>
- Utbildningsdepartementet (2020) *Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk*. SOU 2020:66. Betänkande av KLIVA-utredningen. Statens offentliga utredningar. Hämtad 2022-04-14: [Samverkande krafter – för stärkt kvalitet och likvärdighet inom komvux för elever med svenska som andraspråk - Regeringen.se](#)
- Stockholms stad (2022) *Riktlinjer för kombinationsutbildningar*. Version 4, 2021-2022.
- Vetenskapsrådet (2012) *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Hämtad 2022-04-12: [Flerspråkighet – en forskningsöversikt - Vetenskapsrådet \(vr.se\)](#)

Skolverket

www.skolverket.se